

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди

До 200-річчя університету

НАУМОВСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник наукових праць

Випуск 1

Харків 2004

Зміст

ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ НАУМОВ У СПОГАДАХ КОЛЕГ І УЧНІВ

<i>Прокопенко І.Ф.</i> Вітальне слово учасникам конференції	6
<i>Жовнір Я.М.</i> ВІН був і ЛЮДИНОЮ, і ПРОФЕСОРОМ - від Бога.....	9
<i>Гетьманець М.Ф.</i> Іван Олександрович Наумов – людина і педагог.....	14
<i>Лисиченко Л.А.</i> Один із покоління героїв	17
<i>Дорошенко С.І.</i> Іван Олександрович Наумов у моїй пам’яті	19
<i>Раков С.А.</i> Уроки на всю жизнь	22
<i>Забара В.Ф.</i> И.А. Наумов – проректор інститута по науковій роботі	23
<i>Воскресенська Н.О.</i> Таким я його пам’ятаю	26
<i>Варшавская Э.А.</i> Мой ангел-хранитель	29
<i>Воробьєва Л.Г.</i> Наш декан и Учитель	30
<i>Белоусова Л.И.</i> Человек среди людей	35
<i>Пуди А.Ю.</i> Вдячність Вчителів	38
<i>Золотухіна С.Т.</i> Він визначив моє призначення, мій шлях	40
<i>Волкова О.Г.</i> Наумовська педагогіка.....	43
<i>Гончаров О.І.</i> Зберігати, підтримувати та примножувати гідні традиції	45

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА І.О. НАУМОВА
ТА ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

<i>Євдокимов О.В., Зоря В.Д.</i> Науковий шлях професора І.О. Наумова	49
<i>Липченко Л.М.</i> Життя Івана Олександровича Наумова	57
<i>Сичов С.О.</i> Історія харківської математичної школи в роботах І.О.Наумова ...	60
<i>Антоненко Г.М.</i> Науково-педагогічна діяльність Д.М.Сінцова в дослідженнях І.О. Наумова	63

<i>Фурсал Т.С.</i> Роботи І.О. Наумова про внесок харківських математиків в поширення і розвиток геометрії Лобачевського	67
<i>Забашта О.В.</i> І.О. Наумов як зачинатель курсу історії математики в педагогічних вищих навчальних закладах	69
<i>Дьяконова С.О.</i> Проблеми математичної освіти у працях І.О. Наумова	72
<i>Олійник Г.С.</i> Науково-методичні роботи І.О. Наумова	77
<i>Григор'єва Н.В.</i> Лабораторія вченого	79
СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ І.О. НАУМОВА	83

І.О.НАУМОВ У СІМ'Ї

<i>Інтерв'ю з дружиною І.О. Наумова</i>	101
<i>Діти про батька</i>	104
<i>Твір онуки</i>	106
МОМЕНТИ ЖИТТЯ І.О. НАУМОВА У ФОТОЗНІМКАХ	107

ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ НАУМОВ У СПОГАДАХ КОЛЕГ І УЧНІВ

*І.Ф. Прокопенко
академік АПН України, ректор ХНПУ ім.Г.С.Сковороди*

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО УЧАСНИКАМ КОНФЕРЕНЦІЇ

Шановні студенти і колеги !

Шановні наші гості !

Сьогодні в житті нашого університету особлива подія. Ми вшановуємо пам'ять людини особливої долі – ветерана війни і праці, ветерана нашого Сковородинського університету, заслуженого працівника народної освіти України професора Івана Олександровича Наумова.

Майже півстоліття – усе повоєнне життя Івана Олександровича пов'язане з нашим навчальним закладом. В його стінах він пройшов шлях від студента до професора, від викладача до проректора, довго і плідно працював над тим, щоб підготовка вчителя в нашому університеті відповідала найвищим стандартам у світі. Своєю діяльністю І.О. Наумов зробив вагомий внесок в історію і формування традицій університету, багаторічну спільну роботу нашого колективу на освітянській ниві.

Мене особисто Іван Олександрович першим зустрів на посаді ректора. Саме він знайомив мене з університетом, працівниками, викладачами, керівниками підрозділів. Я відразу відчув, що поряд зі мною людина інтелігентна, чуйна, яка добре розуміє мої потреби. Підтримка Івана Олександровича Наумова і Михайла Федосійовича Гетьманця була надзвичайно суттєвою, я намагався слідувати їх порадам, підтримувати і зміцнювати традиції університету.

За роки спілкування з Іваном Олександровичем, мені відкрилися такі якості цієї людини, які вражали своєю чистотою: благородство характеру, безумовна повага до правди, повна відсутність своєкорисливості, досконалий

професіоналізм. Я відчув в ньому математика-лірика, математика-історика, математика-теоретика, математика-педагога.

Іван Олександрович належить до покоління людей важкої і непростой долі. Ці люди пройшли війну від початку і до кінця. Для Івана Олександровича ця війна не закінчувалася ніколи. Фронтний вишкіл, здобута на війні система життєвих цінностей, успадковані від батьків життєдайні джерела народної мудрості, гармонічне позитивне світобачення, шляхетний стиль спілкування з колегами і студентами робили Івана Олександровича людиною, з якою жилося і працювалося плідно, радісно, приємно.

Як досвідчений педагог вищої школи, талановитий лектор, Іван Олександрович завжди був еталоном і стандартом для викладачів і студентів. Я викладав поруч з ним на фізико-математичному факультеті і можу засвідчити, що будь-яка його лекція справляла незабутнє враження, була своєрідним сплавом математичної науки і особистості лектора. Іван Олександрович завжди вмів захопити слухачів, пробудити в них потяг до знань, підтримувати їх в тому неслабючому і діяльному стані напруги думки, за якого наукова істина стає прозорою і глибоко відкладається в розумі. Він умів з надзвичайною ясністю і послідовністю розвинути кожен ідею і з блискучим мистецтвом усунути труднощі і сумніви своїх слухачів. Його майстерне володіння словом і глибока математична ерудиція робили виклад чітким, точним, простим, доступним і водночас витонченим.

Як вчений, добре знаний на теренах всього колишнього Радянського Союзу, фахівець у галузі історії математики, Іван Олександрович багато зробив для того, щоб уславлені надбання і традиції харківської математичної школи досліджувалися, підтримувалися і розвивалися. Це стало головною справою всього його життя. Ця справа і те, як він до неї ставився, свідчать, що Івана Олександровича по праву можна назвати справжнім українцем, справжнім харків'янином, хоч по крові і за походженням він не був таким. Впевнений, що

услід за так шанованим ним Г.С.Сковородою він міг би повторити: “Я радий, що пов’язав себе з Україною”.

І сьогодні, коли ми увійшли в святкування на державному рівні 200-ліття нашого університету, ми маємо зафіксувати основні віхи історії рідного закладу в обличчях конкретних людей; віддати належне людям, якими ми по праву пишаємось; наполегливо працювати над тим, щоб їх надбання вивчалось, сприймалось, культивувалось в різних сферах нашого життя, проявлялось в прийдешніх поколіннях студентів та їх учнів. Сприйняття надбань попередників не повинно бути відокремленим від сьогоднішнього дня. То наш найкоштовніший стратегічний ресурс і його не можна загубити.

200 років – це немало. Це тисячі і тисячі долей. Це понад 150 тисяч випускників. А скільки викладачів, професорів, керівників пройшло через ці роки! Вони – плоть у плоті – в своїх випускниках. І хотілося б, щоб усі покоління – і які спілкувалися, і які не спілкувалися з Іваном Олександровичем - добре його знали. Його присутність серед нас вічна. Вона буде дійсно вічною, якщо ми в справах своїх, в курсових і дипломних роботах, в дисертаціях і інших дослідженнях будемо не лише згадувати ім’я Івана Олександровича, але й вивчати його роботи. У його спадщині є що досліджувати.

Я хочу, щоб ідеї, думки і людське Івана Олександровича завжди залишалися з нами.

Бажаю учасникам конференцій успіхів, миру і благополуччя. Бажаю, щоб всі ви завжди були оточені такою ж любов’ю і пошаною своїх учнів, колег, друзів, рідних, як Іван Олександрович Наумов.

Я.М. Жовнір
канд. пед. наук, професор

ВІН БУВ І ЛЮДИНОЮ, І ПРОФЕСОРОМ – ВІД БОГА

Шановне товариство!

Я щиро вдячний вам з приводу запрошення мене на науково-методичну конференцію, присвячену 80-річчю з дня народження Івана Олександровича Наумова.

Цю високоосвічену ЛЮДИНУ я мав нагоду знати 41 рік, спілкуватися з ним ще за студентських років та під час моєї роботи в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.С.Сковороди.

Готуючись до зустрічі з вами, я згадував, як ставився він до колег, до студентів і просто до пересічних громадян, яку плідну і творчу вів наукову роботу.

Сьогодні я з впевненістю можу сказати, що, завдячуючи Івану Олександровичу, я працював у нашому педагогічному університеті 39 років, захистив кандидатську дисертацію на тему „Фузіонізм в системі викладання геометрії в середній школі”(1970 рік, Київ, педінститут), став доцентом у 1972 році, а в 1984 році – професором кафедри методики викладання математики.

Іван Олександрович щиро і завжди підтримував творчий пошук колег (і мій зокрема) у педагогічній і науковій роботі. У всьому я намагався наслідувати йому, бо він, його образ для мене був сяйвом зірки, що вказує шлях.

Іван Олександрович Наумов народився 21 листопада 1923 року в селі Дмитрівка Шебекінського району Курської області в селянській сім'ї. Його поколінню випала надзвичайно важка та почесна доля – захищати Вітчизну від фашистських варварів.

У травні 1942 року Іван Олександрович закінчив Мічурінське військово-інженерне училище, отримавши звання лейтенанта. Призначений командиром

саперного взводу, 18-річний юнак брав участь у боях за Вітчизну на Південно-Західному, Сталінградському та Волховському фронтах.

Серед загиблих, чиє життя забрала Велика Вітчизняна війна, найбільше тих, хто народився у 1923 році. Під час блокади Ленінграда в районі Синявіно 22 січня 1943 року Іван Олександровича був тяжко поранений. У червні цього ж року був звільнений у запас як інвалід Великої Вітчизняної війни.

У 1946 році вступив до Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди на фізико-математичний факультет. Закінчив інститут у 1950 році і як відмінник навчання, персональний стипендіант був рекомендований до аспірантури по кафедрі алгебри – геометрії, яку закінчив у 1953 році.

У 1954 році захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата фізико-математичних наук зі спеціальності „Геометрія” на тему „Геометрична теорія диференціальних рівнянь у працях Д.М.Сінцова”.

Вчене звання доцента отримав у 1959 році, а професора – у 1981 році.

Людина від Бога

Є люди, від спілкування з якими стає тепліше на душі. Саме таким даром нагородила природа і Івана Олександровича Наумова. Здається, за якимсь розумним наказом поєднала вона в ньому мудрість і доброту, зваженість і розсудливий підхід до всього і неабиякі здібності педагога, вихователя, вченого в галузі геометрії, історії математики, методології математики та методики викладання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах.

Іван Олександрович часто відвідував своє рідне село, де жили його батьки, де він народився і закінчив школу. Любов до рідного краю, до землі, де народився, можна передати таким віршем:

Земля пробуджується, дихає земля,
 Співа – виспіває мала пташина.
 Дзвінке „ку-ку-рі-ку” доноситься здаля,
 Дрімотно пахне кущ шипшини.
 Я до старого дуба притулюсь

І виплачу свої жалі.
 Під небом чистим Богу помолюсь,
 Наснаги наберусь від рідної землі.
 Весняне щастя виповнить серця,
 Живи і квітни, наша Дмитрівщина,
 Бо наймиліше людям завжди ця
 Земля батьків – маленька батьківщина!

Природою Івану Олександровичу була дана доброта і лагідність у ставленні до людей. Він однаково вів бесіду, що з вченим, що зі студентом; з дорослим, чи з дитиною з дитячого садка або з першокласником. Для нього було одне правило: ведеш бесіду, розмовляєш з людиною, - поведь і себе полюдськи. Ввічливо і уважно, не перебиваючи, вислуховував як студента, так і вченого, звертаючись до них на „Ви”.

Іван Олександрович завжди посміхався при зустрічах, при бесідах, ніколи не був похмурим, чи сердитим на роботі (в аудиторії, в робочому кабінеті):

Чарівна посмішка не сходить із лица,
 В очах – безмежна доброта і ласка.
 За хвилику причарує Вас Людина ця,
 Повірте Ви мені, що це - не маска.

Іван Олександрович був не лише прекрасним лектором, а й вихователем. Він приділяв велику увагу питанню справедливої оцінки діяльності людей. І в цьому відношенні він був для студентів, для нас – йому підлеглих, його колег відповідним еталоном. Ось деякі складові цього еталону:

1. Максимально використовуй свої здібності і можливості: якщо не ти, то хто?
2. Думай глобально, дій локально: великі ріки беруть початок з маленьких струмків.
3. З усмішкою неси добро і конкретну допомогу.
4. Люби свою справу і не забувай себе в ній.

5. Прийми простягнуту руку – разом справа краще просувається; завжди шукай спільників.
6. Умій вислухати і зрозуміти інших; не відкидай іншу точку зору, не обміркувавши.
7. Умій радіти успіху іншого, як своєму: твої сили зростуть удвічі, а заздрість не підточить серце.
8. Будь чесним з собою й іншими, не зраджуй себе й інших.
9. Вчись завжди і скрізь;
10. Пам'ятай чотири НЕ:
  - НЕ критикуй для самоствердження, а пропонуй своє рішення;
  - НЕ користуйся чутками – покладайся на власну думку, котра базується на вірогідній інформації з першоджерела;
  - НЕ говори погано про інших, спробуй знайти в них хороше;
  - НЕ зневіряйся, програвши: це прорахунок лише в конкретному випадку, головне – ти дієш!

Хто знав Івана Олександровича, працював з ним чи під його керівництвом, неодмінно скаже, що саме перелічені тут складові характеризують людські якості нашого Професора і Людини з великої літери. А ними були: чіткість, організованість і акуратність (військова виучка), врівноваженість і доброзичливість, вміння вислухати і готовність допомогти, талант створювати атмосферу співпраці і довіри.

Професор – від Бога

Іван Олександрович Наумов був уособленням сучасного працівника народної освіти: він був зібраним, цілеспрямованим, організованим і вмів згуртовувати навколо себе колектив.

Після закінчення аспірантури Іван Олександрович був призначений завідувачим кафедри алгебри та геометрії педінституту (це у 30 років від роду). Майже упродовж усього життя керував математичними кафедрами нашого

інституту. Працював також проректором з навчальної та наукової роботи (1963-1986 роки), близько року виконував обов'язки ректора інституту.

Тема кандидатської дисертації визначила в подальшому наукові і науково-методичні інтереси Івана Олександровича: вони були пов'язані з історією та методологією математики, з педагогікою вищої і середньої школи. Йому належать дослідження, присвячені вивченню таких відомих математиків, як М.В. Остроградський, Д.М. Сінцов, Д.М. Зейлігер, Г. Ламе. Саме ці дослідження і сформували Івана Олександровича як математика-геометра у науці і в педагогічній діяльності. В основному він читав геометричні розділи: аналітичну, проєктивну, диференціальну, нарисну геометрії; основи геометрії, топології, а також ряд спецкурсів і спецсемініарів: з геометрії Лобачевського і Рімана, з питань міжнародного досвіду організації викладання математики в середній школі.

Завдяки своїм природним і діловим якостям професор Іван Олександрович Наумов досяг вершин вченого, педагога і організатора. Він є автором понад 130 наукових праць (з них - 3 монографії і понад 20 методичних посібників).

Лекції Івана Олександровича були глибокі за змістом, яскраві за формою, творчо поєднували останні дані науки і передовий досвід викладання, пробуджували у слухачів жагу до знань, розширювали наукові обрії слухачів, натхненно відкривали двері у прекрасний і захоплюючий світ математичних ідей. Їх відточеність, виразність, стислість викладу, насиченість вдало відібраними прикладами, проблемність, професійна спрямованість і доступність викладу складних теоретичних питань завжди свідчили про високу ерудицію лектора і його сумлінну підготовку до кожного заняття.

Ветеран війни і праці, Іван Олександрович відзначений урядовими нагородами: за участь в боях на фронтах Великої Вітчизняної війни нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, орденом "Червоної зірки", медалями; трудова діяльність на ниві народної освіти, відзначена орденом

"Трудового Червоного Прапора" (1981), медалями, грамотами, знаками „Відмінник народної освіти УРСР, „Отличник просвещения СССР”.

Образ Івана Олександровича був би неповним, коли б ми не згадали про те, що він був добрим чоловіком, ніжним і люблячим батьком. Разом з прекрасної душі жінкою - дружиною Людмилою Іванівною – вони виростили, виховали і вивчили чудових дітей: Марину Іванівну і Олександра Івановича, який на сьогодні у свої молоді роки має високе військове звання – полковник.

Висока працездатність, невичерпна енергія (і це при тому, що наш Професор - інвалід війни), любов до освітянської справи і самовіддане служіння їй не залишали Івана Олександровича до останніх хвилин життя.

30 липня 1991 року Іван Олександрович Наумов пішов із життя, але в пам'яті його колег і численної плеяди, учнів і послідовників він назавжди залишився неперевершеним Учителем, Майстром своєї справи, якій віддав все своє життя, своє серце, свої знання, свій талант.

Немає сумніву, що яскрава, неповторна особистість Івана Олександровича буде відображатися в його учнях, а його рясний посів довго буде давати щедрий урожай.

Таким був і залишається в нашій пам'яті вельмишановний і дорогий Іван Олександрович Наумов – з великої літери ЛЮДИНА І ПРОФЕСОР.

М.Ф. Гетьманець
доктор філологічних наук, професор

ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ НАУМОВ – ЛЮДИНА І ПЕДАГОГ

Якби мене попросили одним словом схарактеризувати особистість Івана Олександровича Наумова, його характер, його вдачу, його людську сутність, то я сказав би – порядність. Так, порядність. Він неначе випромінював шляхетність, чемність, повагу до людей, до праці, до великих і малих справ, що діялись в інституті і в країні. Завжди зібраний, спокійний, розважливий він,

обіймаючи досить високі посади завідувача кафедри, декана, проректора, ніколи не підвищував голосу, ніколи не мав конфліктів ні з викладачами, ні з студентами. За своїм соціальним статусом Іван Олександрович був інтелігентом першого покоління. Виріс у селі, у незаможній селянській родині. Пройшов війну, казарми, бліндажі, госпіталі, “общаги”, але ніщо негативне не пристало до нього. Він ніколи не те що не вживав, не міг вжити в силу свого характеру брутального слова, не мав ніякої схильності до горілки, не палив, завжди був виключно коректним. Своїх найближчих товаришів, ровесників, колег і студентів він називав тільки на Ви. Я часто замислювався, звідки у простої людини така внутрішня культура, така шляхетність? І дійшов висновку, що вони йдуть від глибин народної культури, народної моралі, яку прищепили йому в дитинстві і яку він зберіг на все життя. Саме народна мораль вчить бути чесними і чемними, любити працю, поважати людей.

Вважається, що людська сутність людини, її соціальна цінність визначаються двома чинниками: ставленням до праці і ставленням до інших людей. Перше – це те, що людина робить і як вона робить. Праця професора І.О. Наумова як викладача вищої школи заслуговує спеціального вивчення і узагальнення. Його лекції з математики відзначалися простотою, логічною чіткістю, тією особливою методичною майстерністю, яка робить складне простим, нецікаве цікавим. Його лекції імітували колективний науковий пошук істини, давали студентам знання і навички наукового пошуку. Не буде перебільшенням сказати, що лекції професора Наумова І.О. в значній мірі визначали фахову підготовку вчителя на фізико-математичному факультеті. Він був справжнім майстром, Майстром з великої літери, у якого вчилися не лише студенти, а й викладачі.

Але, як відомо, викладач вищої школи повинен бути не тільки висококласним фахівцем, але й педагогом, наставником студентської молоді. Мій багаторічний досвід роботи у вищій школі засвідчує, що є педагоги за фахом і є педагоги за станом душі. Саме педагогом за станом душі, педагогом

за покликанням був Іван Олександрович. Головне у педагогічній справі, на мою думку, - не уміння повчати вихованців, а бути прикладом, втіленням тих рис, які ти хочеш їм прищепити. І він виховував передусім своїм моральним обличчям, яке визначали чесність, сумлінність, повага, скромність. Наведу деякі конкретні приклади.

Понад 20 років Іван Олександрович був проректором із наукової роботи. Всі ці роки він щодня рівно о 9-ій годині приходив у навчальну частину і займав своє робоче місце. Він був людиною з загостреним почуттям відповідальності і ніколи не нехтував своїми обов'язками.

Справу вів так, що ректорам не доводилося втручатися, оскільки вони знали: у Наумова завжди порядок. Особливо цінним у його роботі було те, що він бачив перспективу і надавав імпульсів науковій діяльності колективу. Завдяки його зусиллям наукова робота, підготовка наукових кадрів мали висхідний характер.

У процесі роботи в колективі нерідко виникали конфлікти, гострі суперечки, запеклі дискусії. Професор Наумов вкрай негативно ставився до всіляких склок, не брав участі в ніяких сумнівних компаніях. Для нього головне було – праця. Проте, коли виникали перешкоди у розвитку інституту і обговорювалися серйозні проблеми, він не стояв осторонь і сміливо заявляв про свою позицію.

А про його скромність говорять такі факти. Учасник бойових дій, інвалід Великої Вітчизняної війни, він не умів “качати права”, багато років з сім'єю мешкав у гуртожитку. Не любив він розповідати про свою участь у війні, а бойові нагороди одягав один раз на рік – 9-го травня, в День Перемоги.

Професор Наумов Іван Олександрович був одним із найбільш яскравих діячів Харківського педагогічного університету, який втілював кращі риси людини, вченого і педагога.

Л.А. Лисиченко
доктор філологічних наук, професор

ОДИН ІЗ ПОКОЛІННЯ ГЕРОЇВ

Сьогодні б виповнилося вісімдесят років Іванові Олександровичу Наумову - професорові, математикові, педагогові, прекрасній людині. Він не дожив до цієї дати, й тому ми скорботно схиляємо свої голови перед його світлою пам'яттю. Але пам'ятати його ми маємо не цим, а тим світлим життям, яке він прожив, тими успіхами, яких він домогся, тією людяністю й добротою, якою ця людина зігривала усіх навкруги. Це тим більше важить, бо Іван Олександрович належить до тих трьох відсотків героїв 1923 року народження, які вціліли в боротьбі за волю й незалежність нашої Батьківщини. Вони не ховалися в суворій і жорсткій боротьбі, а якщо судилося вижити, то жили достойно, не зганьбили честі свого покоління.

Невисока міцна статура, коректний ошатний одяг, неквапна впевнена хода. Спокійний погляд розумних очей. Часом, особливо в розмові, легкий лагідний усміх. Якщо відбувається розмова критичного змісту, усмішка наче трохи здивована (ще й плечем ізлегка поведе і трохи розведе руками): "Ну, що ж, мовляв, дорогий друже? Як же так сталося?" Такий зовнішній образ Івана Олександровича Наумова.

Яким викладачем він був? За моїми спостереженнями - прекрасним. Він добре знав науку, якій служив, і тому вмів добре не тільки донести, але й передати знання студентам. Неквапно, спокійним голосом він розгортав перед студентами логіку того чи іншого математичного явища. Він добре знав усі "підводні камені", які могли дезорієнтувати студентів у розумінні питання, тому наперед привертав увагу студентів до таких нюансів. Професор І.О.Наумов читав лекцію, доводив теорему, проводив практичні заняття не заради того, щоб показати себе, а для того, щоб кожен, навіть найслабкіший,

студент усе зрозумів у процесі заняття. І часом здавалося, що ніби вже все зрозуміло, а викладач іще пояснює, обертаючи питання до слухачів тим чи іншим боком. І все це спокійно, без усяких зовнішніх ефектів, тільки силою логіки, силою свого розуму, що дозволяв йому кожне питання висвітлити до глибин.

Така ж логічність, виваженість, заглибленість була властива і науковим працям та виступам Івана Олександровича, його звітам про наукову роботу інституту, аналізові діяльності окремих підрозділів. Він ніколи не підвищував голосу, навіть коли був дуже невдоволений роботою свого колеги, а тільки також методично, як на заняттях, пояснював недоліки і прорахунки. На партійних зборах, коли йому доводилось виступати з критикою роботи своїх колег, він ніколи не вкладав у свої слова особистої неприязні, не дозволяв собі образливого пафосу і тону: він критикував не безпосередньо цю людину, а її роботу і намагався допомогти товариською порадою в подоланні недоліків.

І.О. Наумов був людиною принциповою і глибоко порядною. Він не зраджував ні у великому, ні в малому, а завжди залишався сам собою. Є прислів'я "Хліб-сіль їж, а правду ріж!". У ньому відбивається важлива народна мудрість, однак і певна агресія. Іван Олександрович дотримувався етичного змісту висловлювання, але його натурі чужа була агресивність, тому він правду говорив, обстоював, доводив (як теорему), але не різав ні правду, ні свого товариша. У цьому була велика моральна сила цієї світлої людини.

Іван Олександрович був таким же вдумливим і розважним в особистому житті. Він покохав і обрав собі дружиною Людмилу Іванівну - з променистими очима, русявою косою, веселою вдачею і теплим серцем, що випромінює доброту і зігріває нею ближніх і дальніх. Такий вибір дозволив йому і його дружині, яку він любив і шанував до скону, створити прекрасну сім'ю, викохати дітей і онуків, що прикрашають їхній рід. До дітей і онуків, як виявляє багатолітнє сусідство на дачі, Іван Олександрович був дуже люблячим і уважним, хоч зовні цього не підкреслював. Можна було спостерігати, як він

після сніданку займається математикою з 10-річним онуком Женею та його товаришами. І хоч вони не завжди все "хапали на льоту", голосу вчителя ніколи не було чути.

Коли народилась маленька Альонка, щодня можна було бачити, як щойно блисне сонечко над "проспектом" у нашій "Отраді" (дачі педуніверситету в Гайдарах), а Іван Олександрович уже катає по цьому "проспектові" маленьку онучечку, дбайливий, люблячий, гордий. А після сніданку він сяде за стіл із книгами й папером, і вже перед нами - науковець, розумний, заглиблений у розв'язання складних питань, зосереджений.

Свідченням великої і глибокої любові до батьків було, зокрема, те, що Іван Олександрович сина свого назвав Олександром, а останній віддячив батькові тим, що свого сина нарік Іваном, і бігає тепер по дачному селищу малий Іван Олександрович. І віриться, що цей хлопчик, коли виросте і матиме сина, дасть йому шляхетне ім'я прадіда - Олександр, і так буде продовжуватись у віках ім'я Івана Олександровича. А це безсмертя: такому роду нема переводу.

С.І. Дорошенко
доктор філологічних наук, професор

ІВАН ОЛЕКСАНДРОВИЧ НАУМОВ У МОЇЙ ПАМ'ЯТІ

Мої студентські роки, хоч не повністю, але збігаються з роками навчання Івана Олександровича Наумова в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.С.Сковороди одразу після закінчення Великої Вітчизняної війни. Але ми не були знайомі, по-перше, тому, що навчалися на різних факультетах - я на мовно-літературному, він на фізико-математичному; по-друге, тому, що мешкали в різних місцях. Однак прізвище студента-фронтовика Наумова я чув на комсомольських зборах, яке називалось разом з прізвищами фронтовиків Миколи Жихаря (пізніше званого доцента фізико-математичного факультету - Миколи Андрійовича Жихаря), Михайла Брицина (тепер професора російської

філології — Михайла Якимовича Брицина), з якими я зотоваришував, уже будучи викладачем вищої школи.

Знайомство моє з Іваном Олександровичем сталося 1967 року, коли я став проректором з навчальної, а Іван Олександрович - з наукової роботи рідного Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди.

Пліч-о-пліч ми працювали у роки відновлення діяльності фізико-математичного, філологічного, природничого і педагогічного факультетів, які в кінці 50-х років минулого століття згортали роботу в складі необачно перепрофільованого педагогічного інституту в педагогічний інститут фізичного виховання, який на початку 60-х знову набув давнього статусу - Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди. Необхідно було вирішувати кадрові питання, впроваджувати нові навчальні плани і програми. У цей час відкривалися нові спеціальності, набував чинності факультет громадських професій, розширювалася аспірантура. Для здійснення цього потрібні були взаєморозуміння в роботі ректорату і усвідомлення викладачами і працівниками вузу своєї ролі в здійсненні нових завдань. І це було досягнуто завдяки злагодженості членів ректорату на чолі з ректором інституту фронтовиком Михайлом Федосійовичем Гетьманцем. У ці роки якнайкраще виявилися організаторські здібності й Івана Олександровича.

Робота в ректораті сприяла моєму зближенню з Іваном Олександровичем, а наше товаришування з часом переросло в дружбу. Таке, як відомо, стається не завжди, якщо товаришування започатковується не в дитячому віці. Друзями, як правило, стають у шкільну або в студентську пору. З Іваном Олександровичем ми подружилися у зрілому віці. Я завдячую долі, що вона звела мене з ним. Іван Олександрович - особистість, у якої багато чому можна було навчитись і в роботі, і в житті.

Іван Олександрович був зразком пунктуальності. Вимогу пунктуальності він адресував передусім собі: своєчасно приходив на роботу і без відтяжок виконував заплановане чи обіцяне. Це не могло не впливати на тих, хто так чи

так спілкувався з ним. Як керівник кафедри й координатор науково-дослідної роботи в інституті, він вимагав і від інших своєчасного і точного виконання службових обов'язків, що дисциплінувало колектив.

До вироблення пунктуальності у всьому хотілось би закликати майбутніх учителів, яким доведеться власним прикладом впливати на формування позитивного ставлення учнів до навчання.

Відмітну рису Івана Олександровича як керівника і як викладача становило те, що йому була чужа суєтність, невиправдана поспішність. Це відіграло роль насамперед у прийнятті ухвал ректорату. Розміреність бесіди й виваженість рекомендацій проректора з наукової роботи високо цінували аспіранти. Глибоко продуманими були його лекції, які ставали взірцем не лише для молодих колег кафедри математики, яку очолював Іван Олександрович, а й для мене - не геометра. У його заняттях приваблювали чіткість формулювань з деталізацією особливостей дефініції кожної геометричної категорії, постійний зв'язок з аудиторією, що впевнювало лектора в досягненні мети лекції. Так, у професора Івана Олександровича як викладача вищої школи було чому вчитись.

Дружба з Іваном Олександровичем дала мені змогу ближче познайомитися з його родиною: дружиною Людмилою Іванівною - викладачем української мови і літератури одного з технікумів м. Харкова, дочкою Мариною, сином Олександром, а пізніше і з онуками. Що відзначало цю дружну і дружню родину? Перше - взаєморозуміння, друге - взаємоприязнь, третє - чистота і відвертість стосунків. До цього слід додати ще одну особливість: ті, хто бував у колі родини Наумових, не відчували жодних ознак авторитарності будь-кого з членів сім'ї. І все ж авторитет глави сім'ї був безсумнівним. Досить сказати, що діти Івана Олександровича обрали життєвий шлях батька — стали математиками. Іван Олександрович пишався цим.

Постать Івана Олександровича як особистості залишила помітний слід у моїй пам'яті, як і в пам'яті тисяч студентів, яких він учив, сотень викладачів, які

працювали з ним на кафедрі, факультеті, інституті. Для нас він був і залишається поміркованим керівником, майстерним лектором, плідним науковцем і відданим сім'янином. Він достоїн, щоб ми його пам'ятали

С.А. Раков
канд. физ.-мат. наук., профессор

УРОКИ НА ВСЮ ЖИЗНЬ

Стаж моего общения с Иваном Александровичем составляет, к сожалению, только 8 лет. Но это были очень значимые для меня годы.

Познакомился я с Иваном Александровичем в 1983 году на Всесоюзном совещании проректоров. На совещании выступал президент АН СССР академик Александров, академики Велихов, Овчинников и др. Честно говоря, не помню, о чем они говорили. Но вот Иван Александрович сразу же очень хорошо запомнился. Потому что говорили мы с ним о Григории Саввовиче Сковороде. Иван Александрович с такой увлеченностью, с таким уважением говорил об этом человеке, философе, педагоге, о его подходах к жизни, что эта личность очень заинтересовала и меня. По возвращению в свой родной Бердянск я сразу же купил книгу Г.С.Сковороды, и до сих пор она остаётся у меня настольной книгой. У меня сложилось твёрдое убеждение, что демократические, гуманистические. народные идеалы, идея человечности, оптимистическая вера в человека и ее личные способности, провозглашаемые Г.С. Сковородой, на самом деле были идеалами и самого Ивана Александровича. Это первый штрих нашего с ним общения.

Потом так сложилась моя судьба, что в 1985 году я из Бердянска переехал в Харьков. Иван Александрович исполнял тогда обязанности ректора Харьковского государственного педагогического института и принимал меня на работу. Это второй существенный момент в моей жизни, связанный с Иваном Александровичем.

В 1987 году была организована кафедра информатики. Её костяк составили доценты Л.И.Белосува, Т.В.Белявцева и С.А.Раков, переведенные из кафедры математики, которой руководил Иван Александрович. Он их на это и благословил. Кафедра информатики всегда оставалась рядом с кафедрой математики. У Ивана Александровича было замечательное чувство юмора, иногда информатиков он называл «кнопкодавами». Мы постоянно вели горячие, плодотворные дискуссии по поводу того, что важнее – математика или информатика - и приходили к общему заключению, что они неотделимы. За то, что у нас в университете есть очень хорошее направление использования информатики в преподавании математики, мы обязаны отношениям, которые генерировались в общении с Иваном Александровичем.

Для меня очень существенно общение с этим особенным, неповторимым, замечательным человеком, жизнелюбом, оптимистом с удивительным чувством юмора. Восемь лет знакомства и тесного сотрудничества с Иваном Александровичем – это уроки на всю жизнь.

*Забара В.Ф.
канд.техн.наук, доцент*

ИВАН АЛЕКСАНДРОВИЧ НАУМОВ – ПРОРЕКТОР ИНСТИТУТА ПО НАУЧНОЙ РАБОТЕ

Мне довелось познакомиться с Иваном Александровичем Наумовым в июне 1969 г., когда обратился к нему с просьбой о зачислении в аспирантуру при Харьковском государственном педагогическом институте. Начиная с сентября 1969 года, в течение 22 лет, вся моя работа и по существу жизнь протекала рядом с Иваном Александровичем, которого все (и я в том числе) уважали за удивительную человеческую порядочность, честность, смелость, стремление всегда помочь сотрудникам в их работе и выручить в трудную минуту.

Мне вспоминается одна характерная история, в которой Иван Александрович проявил принципиальность и по тем временам смелость при оказании помощи. В начале 70-х одному из поступающих в аспирантуру на вступительном экзамене по какой-то общественной дисциплине комиссия поставила «неудовлетворительно» за незнание то ли каких-то сроков проведения съездов правящей партии, то ли еще чего-то подобного. Научный руководитель этого аспиранта сообщил Ивану Александровичу о том, что у этого кандидата в аспиранты большой научный задел по теме диссертации и имеется уже достаточное число публикаций. Сам факт получения «неуда» на вступительном экзамене по общественной дисциплине вполне мог поставить крест на дальнейшей судьбе аспиранта. Я был свидетелем того, что Иван Александрович лично обратился в Белый Дом на площади Дзержинского (теперь Свободы) в соответствующий отдел, который курировал аспирантуры всех вузов нашего города, и добился их согласия на передачу экзамена этим горе-аспирантом. В те годы за подобную настойчивость вполне могли примерно наказать. История закончилась тем, что аспирант положил переплетенную диссертацию через 2 года после зачисления в аспирантуру и вскоре защитил эту кандидатскую диссертацию.

Удивительно, но проректор по научной работе Иван Александрович в единственном числе вместе с техническим работником представлял собой научную часть института и ее аспирантуру. Он лично вел все дела аспирантов от поступления, ежегодной аттестации и до защиты. Информация о научной работе кафедр института стекалась к единственному человеку. Это уже в 1974 году был создан и организован научно-исследовательский сектор, и отчеты кафедр института о научно-исследовательской работе по хозяйственным договорам шли через начальника НИСа. Институт постоянно расширялся, росло число студентов, кафедр, сотрудников института. Вся информация о научной деятельности сотрудников института шла тогда через одного человека - проректора по научной работе. В середине 80-х годов объем хозяйственных

работ превысил один миллион рублей. Это приводило к увеличению потока отчетов и их объема. Этим особенно отличались кафедры химии, психологии (там работала большая группа штатных сотрудников научно-исследовательского сектора).

На физико-математическом факультете значительный объем хозяйственных работ выполнялся на кафедрах физики и математики. Большая группа студентов и выпускников нашего факультета (С.Курганов, Э.Александрова, Т.Фещенко, Ю.Бархаев, Л.Путятин и другие) принимали участие в разработках кафедры психологии под руководством доцентов В.В.Репкина и Ф.Г.Боданского. Большинство из них стали очень уважаемыми людьми, авторами книг и учебников. Т.Фещенко – директор издательства «Світ дитинства». С.Курганов – участник многих конференций. Большой популярностью в Украине и России пользуются лекции Э.Александровой.

Хочу отметить поразительную трудоспособность Ивана Александровича. Он действительно был трудоголиком. Хорошо помню, как ежегодно с конца октября собирались эти многочисленные многостраничные кафедральные отчеты, которые затем утрясались, перепечатывались, упаковывались, перечитывались и снова упаковывались в один толстый отчет в 400-500 с. И это была не просто механическая работа по составлению отчетов. Иван Александрович обладал достаточным объемом знаний в различных отраслях науки и мог по существу вникнуть в научно-исследовательский отчет каждой кафедры института и составить по их материалам свое краткое заключение. Каждый такой отчет института содержал многочисленные таблицы и графики с тем, чтобы министерским работникам было легче составлять свой еще более могучий в смысле объема отчет и отправлять в руководящие органы для правильного планирования народного хозяйства страны. И все это делал и все руководил в стенах нашего, по существу второго по численности студентов в Украине, педагогического института Иван Александрович Наумов. Вся эта

робота вимагала величезної кількості часу, великої витрати сил, енергії, здоров'я.

Полагаю, що всім нам, кому посчастливилось працювати поруч з Іваном Александровичем і під його керівництвом, просто повезло. Особливо я вдячний долі за можливість працювати з Іваном Александровичем Наумовим.

*Н.О. Воскресенська
канд.пед.наук, професор*

ТАКИМ Я ЙОГО ПАМ'ЯТАЮ

Іван Александрович Наумов... Не думала, не гадала, що буду писати спогади про цю чудову людину. Все ще бачу його живим, наче й не минуло стільки часу від того скорботного дня.

1964 рік. Після поневірянь зі школи до школи, бо ж тоді діти могли за бажанням батьків не вивчати українську мову, щаслива доля привела мене в Харківський педінститут. Почала працювати лаборантом. І так сталося, що більшість викладачів кафедри перебували зі студентами на сільгоспроботах, інші ще "догулювали" відпустку. Завідуючий кафедрою поїхав у відрядження. А тут – лаборантська робота, зовсім незнайома мені. Усі щось вимагають, комусь щось треба знайти, щось друкувати, кудись бігти. А як? Куди? Стою зовсім розгублена, мало не в розпачі. І раптом заходить до кабінету людина, середня на зріст, спокійна, привітна.

- Я проректор із навчальної роботи Іван Александрович Наумов. А Ви наш новий лаборант? Якщо щось буде незрозуміло, заходьте до мене у будь-який час. Я допоможу Вам розібратися.

І почала я "заходити" у будь-який час, по 3-4 рази на день. Іван Александрович відкладав свої справи, кожного разу спокійно, терпляче і до дрібниць пояснював, що я маю робити.

Через кілька днів стало соромно: як же я сама не могла здогадатись, навіщо забирала час у проректора? Зустрічаємось у коридорі.

- Чого це Ви більше не заходите?

- Та мені вже все зрозуміло і соромно за те, з якими дрібницями до Вас приходила. Ви, мабуть подумали: ото дурепу взяли на роботу.

- Ну, що Ви! Я думав: людина намагається в усьому розібратися, значить, буде працювати.

Від того часу я зрозуміла, що Іван Олександрович – це людина, яка завжди приходить на допомогу, хто б ти не був – професор чи прибиральниця.

Згодом життя моє складалося так, що я часто спілкувалася з Іваном Олександровичем.

Уже працювала викладачем, хотілося вступити до аспірантури, але не наважувалася: сім'я, діти – чи зможу? І раптом Іван Олександрович запитує:

- А чого Ви не йдете в аспірантуру?

- Мабуть, уже спізнилася. Мені 35. (А тоді приймали до 35 років).

Іван Олександрович, ніяк не відреагувавши на мою відповідь, починає кудись телефонувати, комусь нахваляє мене. Нарешті:

- Подавайте заяву. Міністерство дозволило.

Іван Олександрович опікувався долею кожного аспіранта. Скільки своєчасних і корисних порад отримували вони від нього. Не знаю, як кому, а мені під час розмов з Іваном Олександровичем про мої дисертаційні справи здавалося, що тільки моя дисертація його турбує. Згодом доводилося бути присутньою під час розмов Івана Олександровича з іншими аспірантами і я могла переконатися, що його однаково турбували справи кожного аспіранта, кожного Іван Олександрович знав добре, кожному допомагав, долю кожного брав близько до серця.

Ще деякий час я була вченим секретарем Ради інституту. Ось тут уже пощастило частіше зустрічатися з Іваном Олександровичем. Я відчула його вимогливість, організованість, пунктуальність. Спостерігаючи за спілкуванням

Івана Олександровича зі співробітниками, завжди дивувалася терпінню, тактовності, спокою, з якими він вів розмови. Бувало, заходить людина, украй знервована, роздратована. Спокійно, неголосно починає говорити Іван Олександрович, пояснює досконало, терпляче, чому саме так, а не інакше мусить бути, переконує. І тільки потім з того, як певний час Іван Олександрович сидить мовчки, зосереджено про щось думає, відчуваєш, якою нелегкою була для нього ця розмова.

Вражала скромність цієї людини. Згадую такий епізод. Величезна черга за грішми до каси (тоді ще не було платників). У кінці черги стоїть Іван Олександрович. Запрошуємо пройти без черги – він же учасник війни. Іван Олександрович рішуче відмовляється. Єдине, на що погоджується, – попередити його, коли підходитиме черга. І це не поза. Це, переконана, стиль його життя.

Єдиний раз я трішки образилась на Івана Олександровича. Щорічні звіти з наукової роботи інституту вичитувала я, бо вони писалися українською мовою і друкарки припускалися помилок. І раптом дізнаюся, що того року звіт уже відіслали. Запитую:

- Іване Олександровичу, Вас більше не задовольняє моя робота?

А у відповідь:

- Ну, що Ви? Навіщо я Вас зайве буду турбувати, коли я вже сам вивчив українську мову?

Куди й поділася моя образа! Натомість – здивування, захоплення цією людиною.

Таким я його й пам'ятаю – чуйним, тактовним, скромним, доброзичливим, вимогливим. Не пам'ятаю тільки його роздратованим, розгніваним, сердитим, несправедливим.

Світла людина і світла пам'ять про неї - Івана Олександровича Наумова.

Э.А. Варшавская
доцент

МОЙ АНГЕЛ-ХРАНИТЕЛЬ

Иван Александрович – уникальная личность, единственный на моём жизненном пути Человек, о ком всегда отзывались и сегодня говорят только восторженно. Он был и остаётся нравственным идеалом коллег разных поколений, в том числе его родственников. Что уж говорить о нас, детях войны, которых заслонили собой фронтовики, среди них – 18-тилетний Иван Александрович ?

С Иваном Александровичем мы общались около 30-ти лет. Зная о его занятости, не смела лишний раз побеспокоить его. Обращалась к нему лишь в силу производственной необходимости. Войдя в его кабинет, старалась побыстрее, на ходу, объясниться. Какое там! Иван Александрович непременно усадит, расспросит, даст мудрый и дельный совет, предостережёт от опрометчивых поступков. И всё это спокойно, доброжелательно, уважительно. Представить его высокомерным, лукавым, раздражённым невозможно. Сама простота, скромность, высочайшая культура.

Особенно запомнились такие встречи.

Первое мая 1969 г. Дежурю в приёмной ректора. Первым вошёл Иван Александрович, празднично улыбаясь, пожал мне руку, поздравляя. Постепенно в приёмной стало многолюдно; характерно, что центром притяжения был Иван Александрович.

В конце 70-х годов на физико-математическом факультете мою беседу о русском романсе пришли послушать студенты и преподаватели. Увидев Ивана Александровича, я и обрадовалась, и растерялась: сумею ли оправдать ожидания столь солидной аудитории? Со временем утвердилась в мысли, что присутствие Ивана Александровича вдохновило, придало эмоциональность рассказу о становлении и расцвете этого жанра. Глаза Ивана Александровича

излучали такой интерес к информации, такую глубину восприятия музыкально-поэтической лирики (грамзаписи), такое сопереживание её “действующим лицам”, что мне стало неловко, когда он подошёл со словами благодарности.

В июне 1984 г. я принесла Ивану Александровичу документы в связи с конкурсом на должность старшего преподавателя. Враждебность ко мне заведующей кафедрой, настроившей против меня ректора и партбюро института, сделала моё состояние напряжённым, а удачу сомнительной. Иван Александрович деликатно прервал мою попытку объяснить ситуацию, дав понять, что ему она известна (а я так опасалась, что он поверил клевете!): “Элочка! Мы с вами столько лет ждали этот день! Будьте осторожны!” – Помолчал и повторил : “Будьте осторожны!” Это звучало, словно заклинание. Я почувствовала его моральную поддержку и на “экзамене” не отвечала на обидные высказывания. Иначе возник бы скандал – и меня бы “прокатали”.

Последняя встреча дорога мне тем, что решилась сказать: “Если представить себе весы, на одной чаше которых Вы, а на другой - все остальные сотрудники, Ваша сторона перевесит”. Иван Александрович смущённо улыбнулся.

Часто мысленно советуюсь с ним. Теперь он – далёкая звезда, свет и тепло которой ничем и никем не заменимы. Боль утраты облегчает призыв поэта: “Не будем говорить – их нет, но с благодарностью – были”.

Л.Г. Воробьёва
канд.техн.наук, доцент

НАШ ДЕКАН И УЧИТЕЛЬ

Поскольку наивысший уровень жизни на нашей планете отражает Homo Sapiens, существует механизм, который его совершенствует и развивает социальную структуру его организации. Это общество. Одним из инструментов этого механизма является система воспитания и обучения "Учитель".

50 лет в истории развития человечества и в истории развития отдельного человека имеют различную школу ценностей. Отношения Учитель - Ученик - категория вечная. Каждый Учитель был Учеником, а каждый Ученик становится Учителем. Учитель материализуется не только в знаниях, умениях, навыках своих учеников, но и в его духовности, устремлениях и гражданской позиции; это означает, что он является конструктором будущего поколения и эволюции общества. Не удивительно, что по нашему педагогическому пути идут наши дети, а затем и внуки.

Сегодня мы чтим память своего Учителя - Наумова Ивана Александровича, который определил содержание жизненного пути многих своих учеников. Вот, что пишут выпускники 1959 года математического отделения физико-математического факультета (группа Б).

Мищенко (сейчас Чиркова) Елена Павловна, в настоящее время - учитель-методист лицея г. Змиёва, обладатель Соросовской премии, Відмінник народної освіти України

Иван Александрович - Человек с большой буквы. Это не просто преподаватель-геометр, это Учитель порядочности, ответственности и человечности.

Мы учились у Ивана Александровича любознательности и поиску истины, устремлению к новым знаниям, гражданской позиции, доброте и красоте. Мы - дети войны и тяжелого послевоенного времени. Свои знания, помимо учебных лекций и занятий, пополняли и в свободное время, посещая театры и музеи. И все это под руководством нашего декана факультета И.А.Наумова.

Прошло время. Я стала учителем. Встречаясь с Иваном Александровичем, беседуя с ним о жизни, о работе, я чувствовала в нём беспокойство за каждого из нас, его бескорыстие, благородство души. Этого беспокойной души человека интересовали не только мои успехи, но и успехи моих детей, которые также были его учениками.

Я благодарна судьбе, что была ученицей Ивана Александровича, и всегда стараюсь унаследовать лучшие качества его характера и опыт его работы.

Гонтар (зараз Семеніхіна) Ганна Тимофіївна

Працюю 45 років учителем математики і креслення у Ватутінській середній школі Нововодолазького району Харківської області.

За роки праці у школі, крім посади вчителя, була заступником директора з навчально-виховної роботи (1 рік) і директором школи (12 років). Я "Відмінник народної освіти УРСР", маю медаль "Ветеран праці", орден "Дружби народів", спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

Ці досягнення - наслідок високої підготовки студентів у педагогічному інституті. Деканом фізико-математичного факультету в ті роки був Наумов Іван Олександрович - викладач нарисної геометрії, проєктивної геометрії, історії математики. Чітке викладання навчального матеріалу, застосування теорії при розв'язуванні конкретних завдань, методичні рекомендації, власний стиль роботи викладача як педагога, психолога - все це впливало на розум і розвиток студентів. Чесність, доброзичливість у відношенні до своїх колег і студентів - головні риси характеру Івана Олександровича. Він завжди був центром спілкування. Образ учителя, методиста, наставника назавжди залишиться в моїй пам'яті.

Коломієць (зараз Сумкіна) Лідія Павлівна.

Нам, студентам 1954-1959 років, випала щаслива доля навчатись в таких корифеїв науки, як Г.Є. Березняк, Л.М. Глускін, З.С. Агранович, І.М. Глазман, В.П. Шестопапов та інші. Серед них був і дуже шанований нами молодий вчений Іван Олександрович Наумов.

Ми закохувались в його лекції, які немов повноводні ріки, наповнювались яскравими прикладами розрахунку вузлів та механізмів машинобудування. Пізніше, з бесід з Іваном Олександровичем з'ясувалось, що він пройшов

нелегкий шлях сапера в роки війни. Це викликало ще більшу повагу до нього. В його твердження, що кожен є творцем своєї долі, ми щиро вірили і виконували його поради; постійно відвідували бібліотеку ім.Короленка, поповнюючи свої знання. Там часто ми зустрічали і свого шановного декана, який пропонував нам вивчати все нові й нові наукові праці.

Про Івана Олександровича ми казали:

"Ему даны были виденья,
В студенте видеть гения.
И мы старались, невежды,
Не обмануть его надежды."

Дякуючи Івану Олександровичу, ми одержали глибокі і багатосторонні знання з геометрії. Вони допомогли мені закінчити Український політехнічний інститут і працювати в науково-дослідному інституті машинобудування. Більше 30 років я працюю завідуючою відділення верстато-інструментального технікуму Національного технічного університету "ХПІ".

В своїй роботі я використовую стиль і методику роботи шановного І.О.Наумова, а поки людину пам'ятають, доти вона живе.

*Матюха (сейчас Неффа) Рауса Владимировна, старший преподаватель
Харьковского авиационного института*

Прошло много лет, мы еще живы – выпускники 1959 года физико-математического факультета Харьковского государственного педагогического института им.Г.С.Сковороды. Традиционно встречаюсь, всегда вспоминаем своих кумиров-преподавателей.

Иван Александрович – один из них. Умный, красивый, молодой, а мы (студентки группы Б) – еще моложе, и все были в него влюблены. Всегда спокойный и уверенный в себе, он мог расположить к себе не только во время лекций, практических занятий, но и во время экзаменов. Мы не боялись его, а любили и уважали. Излагая учебный материал, он прежде всего заботился о

студентах, старался, чтобы все было понятно и интересно. Он не читал нам нотации о том, каким должен быть учитель. Своей работой, поведением, отношением, всей своей сущностью он рисовал образ учителя в нашем сознании.

Учитель, ученый, прекрасный человек И.А. Наумов учил нас, что выбрать профессию учитель – значит быть готовым стать борцом за счастье и прекрасное будущее своего народа, государства, отдавая работе не только 24 часа в сутки, а ещё душу и сердце.

Любимым нами,
Дорогим и близким,
Коллегам нынешним,
А в прошлом "вожакам",
Мы шлём большое русское "спасибо",
Всем сердцем благодарны вам –
За Труд и за Успех,
За Совесть и за Смех,
За Честь и Доброту,
За неба синеву,
За тишину полей,
За ясный взор детей,
За жар сердец,
За ваш порыв –
Мы Вас за Всё
Благодарим!

Л.И. Белоусова
канд. физ.-мат. наук, профессор, зав. кафедрой информатики

ЧЕЛОВЕК СРЕДИ ЛЮДЕЙ

Проводя большую часть жизни на работе, мы хорошо понимаем, как важна атмосфера в коллективе, то непередаваемое ощущение, за которым стоит многое – и коллеги, которых хочешь видеть, и работа, которой дорожишь, и место в жизни, которого не стыдишься. Наверное, коллектив сам по себе не складывается, он создается подобно тому, как наращивается кристалл вокруг центра, он нуждается в руках Мастера, придающего ему огранку. Таким Мастером был Иван Александрович Наумов.

Когда я, новоиспеченный кандидат наук, впервые перешагнула порог педагогического института для встречи с Иваном Александровичем по поводу моего возможного поступления на работу, он начал беседу с того, что прежде всего обстоятельно охарактеризовал кафедру, уважительно и подробно рассказал о каждом ее преподавателе, и лишь потом расспросил меня о моих планах и намерениях, предложил подумать о работе на кафедре. Эта беседа позволила мне, новому человеку, оценить уровень кафедры, понять ее настрой, сориентироваться в своем возможном месте в коллективе и, в конце концов, принять решение, которое на долгие годы определило мою судьбу.

Иван Александрович великолепно владел искусством создания коллектива. Он выше профессиональных ценил человеческие качества и говаривал, что нам нужен пусть и не гений в математике, но хороший человек. Иван Александрович создал отличную кафедру, украшение факультета и, наверное, института, - Наумовскую кафедру, которая была таковой не только все годы, сколько он работал на ней, заведая или не заведая ею, но и долгие годы после его ухода, сохраняя его дух. Он собрал кафедру как собирают мозаику - из обыкновенных людей, с их достоинствами и недостатками, с их

казалось бы несовместимыми особенностями, но сумел объединить их, дав раскрыться каждому его лучшей стороной и получив в итоге нечто большее простой суммы.

Вспоминая кафедру Ивана Александровича, на которую я пришла в далеком 1971 году, не могу не выразить своего восхищения. Это был и несколько меланхоличный Юрий Михайлович Гайдук, глубокий математик с тонким чувством юмора, и живой, искрящийся оптимизмом Сергей Борисович Веселовский, и неприступная в своей требовательности, мудрая и подчеркнута корректная Мария Михайловна Марченко, и мэтр математики Николай Андреевич Жихарь, чей безукоризненно элегантный облик ассоциируется с красотой и совершенством самой математики. Это те, кого, увы, уже нет...

Личности составляли кафедру, каждый был в своем роде лидером, но это не нарушало цельности коллектива. Дух высокой порядочности и профессионализма отличал кафедру, и руководил ею без громких слов и как-то даже незаметно, без внешних эффектов, но очень твердо Иван Александрович Наумов, подавая образец отношения к делу. Не в пример сегодняшней практике руководства учебным процессом, проведение открытых лекций, посещение лекций преподавателей руководителем кафедры, их обсуждение на заседаниях кафедры было делом регулярным. Иван Александрович, при всей его занятости проректорской работой, находил время для того, чтобы со звонком прийти в аудиторию, занять место на последней скамье и законспектировать занятие. Обычно он сразу же, по горячим следам, проводил анализ занятия в беседе с преподавателем с глазу на глаз. Ничего не опуская, неторопливо и взвешенно он препарировал занятие, отмечая не в общих чертах, а весьма конкретно - что было сделано хорошо, а что не очень. Корректные советы, дружеская помощь и, конечно, одобрение и похвала, которых иной раз не ожидал, – все это служило на пользу дела. Нужно сказать, что никогда даже явная неудача или промах преподавателя не становились поводом для разборок на кафедре.

Годы работы на Наумовской кафедре мне вспоминаются с глубоким удовольствием и благодарностью, ибо это были годы моего формирования как преподавателя, когда важно иметь наставника, способного дать объективную оценку твоей работы, преподать достойный пример, оказать твердую поддержку в неблагоприятной ситуации.

При все своем значительном положении в институте и несомненном авторитете Иван Александрович был очень скромн и сдержан. Он держался очень ровно и никогда не использовал ситуацию для того, чтобы привлечь к себе внимание. Лишь раз мне довелось услышать его рассказ о его последнем дне на войне. Это было в 1985 году, когда на факультете готовились к 40-летию победы в Великой Отечественной войне и решили организовать серию выступлений о преподавателях – участниках войны. Мне «достался» Наумов. Я прочитала автобиографию Ивана Александровича, постаралась расспросить о нем тех, с кем он давно работал, но мне явно чего-то не доставало, и я решила поговорить с самим героем моего выступления. Я хорошо помню этот разговор, и особенно рассказ Иваном Александровичем о том, как его тяжело ранило зимой, 22 января 1943 года, во время наступления под Синявино, когда жестокие бои шли за прорыв блокады Ленинграда. Он лежал, замерзая, на снегу под шквальным огнем, среди воя и визга снарядов, теряя кровь, не в силах что-либо сделать и только прижимаясь к металлической трубе, которая служила ему защитой. И всего-то было бойцу 19 лет...

Позже, когда мы обменивались впечатлениями о только что появившейся книге Г. Бакланова «Навеки девятнадцатилетние», Иван Александрович заметил, что это наиболее правдивая книга о войне. А ведь на первых же страницах этой книги были горькие слова о том, что война – это не вычищенные гимнастерки, не парадные бравые марши-атаки, а боль, грязь, ужас, кровь, грохот, вонь, жестокость, неразбериха...

Вспоминая Ивана Александровича, я вижу его спокойное лицо, вдумчивые и лучистые глаза, слышу его негромкий голос и вновь, как и

прежде, ощущаю его необыкновенное обаяние. Весь его облик, исполненный достоинства и благородства, чуждый суетливости, располагал к доверию. Его доброта и терпение были безмерны, его совет всегда был честным.

Человек легко привыкает к хорошему, принимая его как должное, как норму. Сейчас я понимаю, как высока была норма Ивана Александровича Наумова. Он не был святым, но в главных вопросах – безукоризненным. И было большой жизненной удачей работать с ним, потому что свет тех лет – это праздник души, который всегда с тобой.

А.Ю. Пуди
канд.фіз.-мат.наук, доцент

ВДЯЧНІСТЬ ВЧИТЕЛЕВІ

Вперше я познайомився з Іваном Олександровичем на лекціях з “Проективної геометрії” і “Основ геометрії”. Його лекції ми слухали з великим інтересом і захопленням, і нікому не приходило навіть на думку займатися під час його лекцій чим-небудь іншим.

Як завідуючий кафедрою математики, Іван Олександрович дуже опікувався якістю математичної підготовки студентів. Для читання математичних курсів запрошувались провідні харківські вчені. Так, лекції з математичного аналізу нам читав дійсний член АН Казахстанської Республіки Кім Єнгван Інсугович, з теорії функцій комплексної змінної - дійсний член АН України Шестопапов Віктор Петрович; у свій час читали математичні курси академік АН СРСР Марченко Володимир Олександрович, Глазман Ізраїль Маркович. На мій погляд, їх приваблювала не заробітна платня, яку вони одержували, а справжні товариські стосунки з Іваном Олександровичем. Крім викладацької діяльності, вони надавали і допомогу у підготовці висококваліфікованих викладачів кафедри. Так, В.П.Шестопапов керував науковою роботою В.Д.Хаджинова, Т.В.Белявцевої, В.Д.Зорі; В.О.Марченко – Т.І.Рябушко; Є.І.Ким – Ф.П.Бірюкової, А.Ю.Пуди.

На факультеті було організовано студентське наукове товариство, засідання якого проводилися кожного місяця. Всі провідні вчені факультету пропонували студентам теми доповідей, які виходили за межі навчальних програм. Після їх підготовки під керівництвом викладачів доповіді або розв'язання задач заслуховувались на засіданнях СНТ. Як правило, не менше трьох провідних викладачів кафедри були присутні на цих засіданнях.

Слід відмітити батьківське ставлення Івана Олександровича до молодих викладачів. Хочу розповісти про це на своєму прикладі.

Після закінчення інституту кафедра математики рекомендувала мене на посаду старшого лаборанта з наступним направленням до аспірантури. За допомогою Івана Олександровича був складений зручний графік двохрічної роботи для складання екзаменів кандидатського мінімуму з філософії і англійської мови. Була надана також можливість відвідувати лекції в Харківському університеті: академіка В.Я.Левіна з теорії функцій комплексної змінної; академіка В.О.Марченка з рівнянь математичної фізики; академіка Н.І.Ахієзера з теорії операторів. Це все сприяло підвищенню рівня спеціальної підготовки і успішному вступу до аспірантури.

Для удосконалення викладацької майстерності мені було дозволено проводити заняття за предметами кафедри на умовах погодинної оплати. Часто Іван Олександрович запрошував мене на свої семестрові екзамени, на яких я вчився приймати екзамени, а також рекомендував відвідувати лекції і екзамени інших викладачів кафедри.

Під час навчання в аспірантурі в Алма-Аті я особливо відчув його батьківську турботу. Так, він завжди своєчасно вирішував питання фінансування відряджень з Алма-Ати на Республіканські і Всесоюзні наукові конференції. Завдяки такій підтримці на час закінчення аспірантури була підготовлена до захисту дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата фізико-математичних наук. Через рік я захистив дисертацію (прийшлося чекати публікації ключових статей з дисертації).

Іван Олександрович часто відвідував мої лекції, практичні заняття з математичного аналізу і додаткових розділів аналізу. Завжди при обговоренні на кафедрі давав цінні рекомендації щодо удосконалення читання лекцій і проведення практичних занять.

Роль Івана Олександровича в моїй долі надзвичайна, і глибока вдячність йому завжди зберігається в моєму серці.

С.Т. Золотухіна

доктор пед.наук, професор, зав. кафедрою загальної педагогіки

ВІН ВИЗНАЧИВ МОЄ ПРИЗНАЧЕННЯ, МІЙ ШЛЯХ

Я сьогодні перед вами як випускниця фізико-математичного факультету, студентка, яка навчалася у Івана Олександровича від першого по п'ятий курс. І перш за все хочу звернутися до наших сьогоднішніх студентів, яким не поталанило вчитися у Івана Олександровича. Ми, присутні тут випускники нашого факультету і всі ті, хто добре знав Івана Олександровича, одразу помітили особливість цієї конференції – навіть тон конференції - такий спокійний, лагідний, толерантний; мабуть такий, яким був сам Іван Олександрович.

Що я пам'ятаю, як студентка? Я заздрю сама собі, що в моєму житті була така Людина, такий Викладач. Вже своїм зовнішнім виглядом, своїми людськими якостями, професійністю, повагою до студентів він створював особливу атмосферу в аудиторії. До аудиторії входив повільно, організовано, зосереджено. Завжди бездоганно вдягнений – костюм, краватка, напрасована сорочка. А коли викладав аналітичну геометрію - такий же чіткий порядок, розміщення записів на дошці, як і зовні. До студентів завжди звертався з повагою, лагідно, спокійно, на "Ви". Здавалося, він весь час вдивлявся в кожного з нас: чи зрозуміли ми те, чому він нас вчив. І навіть наші студентські пустощі були інтелегентнішими, ніж на інших лекціях (ми теж були

студентами, і іноді раптом траплялось щось таке надзвичайне, що хотілось терміново поспілкуватись, навіть на лекції з аналітичної геометрії).

Згадую перші кроки своєї викладацької діяльності. Перші конфлікти зі студентами почалися на іспитах. І ось тут я пішла за порадою до Івана Олександровича і Миколи Андрійовича Жихаря: “Що мені робити? На іспитах у мене конфлікт за конфліктом. Ставлю 2, 3, студент плаче, кричить, що він вчив...”. І від обох почула однакові фрази: “Світлано Трохимівно! На іспиті Ви не повинні читати нотацій чи казати студентам: “Чому Ви не ходили на лекції?” або “Ось, якби Ви ходили, якби Ви працювали...” А Ви повинні в межах свого предмету показати студенту, де саме в нього прогалинка, і що саме йому треба підучити, зробити, щоб її усунути”. Цією порадою я користуюсь все життя, і не тільки на іспитах.

Лекції Івана Олександровича завжди були виховуючими. Наші аспіранти, яким я читаю курс педагогіки вищої школи, часто заперечують: “У мене є предмет, і ніякого виховуючого впливу я не повинен робити. Для цього є спеціальні заходи”. Ні, Іван Олександрович і в геометричних курсах умудрявся сказати, наприклад, так: “Думайте діти, думайте хлопці і дівчата. Так будуйте свою долю, щоб вам було краще по життю, щоб ви почували себе добре, щоб у вас була міцна дружна сім’я. Найбільш щасливий той вчитель, найбільше зможе віддати себе школі, дітям, який зуміє гарно, спокійно, міцно влаштувати свою сім’ю”. Тепер, дивлячись на дружину і дітей Івана Олександровича, я розумію, чому він так казав. І бачу, що тільки по-справжньому щаслива людина могла так говорити. Жаль, що не всі такому вчать наших студентів. Якось директор школи, яку ми запросили в групу, сказала: “Дівчата, я хочу вам сказати: якщо хочете віддати себе вчительській справі, - ніколи не виходьте заміж”.

Саме Іван Олександрович визначив моє призначення з педагогіки. Після закінчення інституту мене залишили в лабораторії дидактики у Фелікса Григоровича Боданського. Але я тоді дуже прагнула працювати на кафедрі

методики математики. Проте Іван Олександрович дивився у майбутнє: “Ні, я думаю, що Вам слід піти в аспірантуру на кафедру педагогіки”. На моє дещо завзяте невдоволення: “Я з відзнакою закінчила фізмат!” він запитав: “А Вам все рівно, хто саме читатиме педагогіку на фізико-математичному факультеті?” Ніколи не забуду його слова на моє наступне заперечення: “А хіба не випускник фізмату не може читати педагогіку на цьому факультеті?” - “А хто ж, як не випускник фізмату буде любити свій факультет? Хто, як не випускник фізмату буде любити тих студентів, які вчаться на цьому факультеті? Хто, як не випускник фізмату буде продовжувати славетні традиції факультету?” Якби Іван Олександрович був з нами, він пишався б тим, що на фізико-математичному факультеті педагогіку читають його випускники: майже весь час читала я, продовжує читати Л.М. Калашнікова. Цікаво також, що через аспірантуру кафедри педагогіки пройшло багато випускників нашого факультету: О.В.Попова, Л.А. Штефан, Н.М. Якушко, В.М.Тихонович, Н.І. Стяглик, О.В. Рогова, Т.В. Рогова, О.І. Молякко, І.Т. Сіра, О.В. Гулякіна.

Через все життя проношу систему роботи, яку порадив Іван Олександрович. Зібрав він щойно зарахованих аспірантів першого курсу і сказав: “Запам’ятайте, аспіранти. Кожного дня, принаймні 4 години, але кожного дня, ви повинні віддати темі”. Точно так, як зразу не повірила йому я, так і зараз мої аспіранти не вірять і деякий час вважають, що можна якийсь день пропустити, а іншого – попрацювати 8 годин... Ні, саме така система роботи, - оці мінімальні 4 години, але кожний день, коли ми повинні сісти за стіл і працювати над темою, - приводить до успіху.

Після завершення і захисту моєї кандидатської дисертації Іван Олександрович привітав мене і сказав: “Пройде 10, 15 чи 20 років, і Ви здивуєтесь: “Невже це я написала?” І це Вам здаватиметься або геніальним або ніяким. Ви мені потім скажете, як же все-таки – геніально чи ніяк”.

Я не можу сказати, що геніально чи ніяк, але я намагалася ніколи не підводити своїх вчителів. Люди живуть доти, доки їх пам’ятають. Будемо ж

пам'ятати своїх вчителів, будемо проводити такі конференції. Така світла людина, як Іван Олександрович, буде жити, доки ми її пам'ятаємо в своєму серці.

О.Г. Волкова

канд.псих.наук, професор, декан факультету психології та соціології

НАУМОВСЬКА ПЕДАГОГІКА

Я вдячна долі за те, що в моєму житті була зустріч з такою людиною. Іван Олександрович і ті, хто працював з ним, створювали особливу атмосферу на факультеті. Вона зберігається і зараз, і це дуже приємно.

Спогади про наші студентські роки і наших викладачів дуже яскраві. Є моменти, які і з плином років не забуваються. В минулому році наш випуск відсвяткував 25 років закінчення фізико-математичного факультету, і всі наші розмови починалися із спогадів про наших Вчителів з великої літери, про Івана Олександровича, якого ми і сьогодні пам'ятаємо і цінуємо і якому вдячні за його школу.

Перш за все нам згадувалися його лекції. Ми не дозволяли собі їх пропускати. Цього не можна навіть уявити. На його лекціях не було жодного зайвого слова. У мене і сьогодні зберігаються конспекти його лекцій. І хоч я давно вже відійшла від математики, не можу з ними розстатися. До всього Іван Олександрович ставився з любов'ю і з батьківською турботою. Він радив залишати в конспектах широкі поля (“будете писати свої зауваження, нотатки”). Записи на дошці – не просто логічні зображення, а начебто комп'ютерні малюнки і тексти, які просто неможливо було витерти з дошки. Він навіть точку ставив з такою любов'ю, що всі завмирили (то було таке малесеньке колечко). Це при тому, що через важке поранення на фронті Іван Олександрович не міг користуватися креслярськими інструментами, і всі малюнки виконував від руки. І був неперевершений. Ми, його студенти,

спеціально тренувалися, щоб намалювати на дошці коло без циркуля так, як робив це Іван Олександрович.

Іван Олександрович міг поставити нас в ситуацію, яка примушувала кожного замислитися над своїм ставленням до навчання. На такий випадок у нього була вчителька Марія Іванівна. Він говорив: “А оце Ваш учень запитає: “Маріє Іванівно! А як Ви це поясните?” І все, треба було якось викручуватися, вирішувати, бо ми ставилися в ситуацію викладача.

Дуже добре пам’ятаю, як він приймав іспити і як вчив їх здавати. Ми брали білет, готувалися до відповіді. Якщо Іван Олександрович бачив, що студент хоче списати, він газетою закривався від нас (найчастіше це була “Литературная газета”, великого формату, в ній було багато сторінок) і дозволяв все зробити. Потім дивився наші записи, говорив: “Дуже добре”. Але ми знали, що на цьому іспит не закінчувався. Бо далі Іван Олександрович запрошував: “А тепер давайте поспілкуємось”. І починалося спілкування. Дуже характерно, що Іван Олександрович вмів так запитати студента, що йому вдавалося відшукати знання, про які студент навіть не підозрював, що вони в нього є.

Висока оцінка кожної людини, повага до студентів, до співробітників була особливою рисою Івана Олександровича. Я знаю, що коли він був проректором, міг викликати до себе в кабінет лаборанта, щоб дати якесь доручення або вказівку. Але він, проректор, спеціально йшов для цього на кафедру. І різні такі дрібниці, з яких складається цілісне враження про особистість цієї людини, справді запам’яталися на все життя.

Я дуже вдячна фізико-математичному факультету за проведення цієї конференції. Це приємно і гарний привід згадати таку людину, пізнати і підтримати закладені нею традиції.

Я всім бажаю поставити в житті таку ціль, щоб про кожного з нас було що пригадати і було кому сказати добре слово. Бо саме цьому вчив Іван Олександрович.

О.І. Гончаров
канд.техн.наук,професор, декан фізико-математичного факультету

ЗБЕРІГАТИ, ПІДТРИМУВАТИ ТА ПРИМНОЖУВАТИ ГІДНІ ТРАДИЦІЇ

Традиції складають основу життя будь-якого колективу. Гідні традиції сприяють його розвитку, процвітанню, перспективі; навпаки ж, негативні традиції гальмують процеси розвитку, призводять до деградації і, врешті-решт, банкрутства.

Якщо йдеться про педагогічний колектив, зокрема факультет педагогічного вищого навчального закладу, то йому безумовно мають бути притаманними традиції людяності. Для мене, який віддав 33 роки службі у збройних силах, де питання людяності посідають навіть не друге місце, ці традиції мають особливу привабливість. Саме через це після завершення служби при пошуку місця докладання своїх зусиль перевагу я віддав педагогічному закладу, зокрема, фізико-математичному факультету ХДПУ ім. Г.С.Сковороди, де я працюю вже 12 років, з яких 10 – в деканаті.

Спочатку підсвідомо я відчував існування своєї психологічної атмосфери, як кажуть, мікроклімату в колективі факультету. Основні ознаки цього мікроклімату: високий рівень порядності переважної більшості членів колективу, взаємоповага викладачів і студентів, прагнення до взаєморозуміння між викладачами, співробітниками, студентами та керівництвом факультету і університету, високий професіоналізм, спільна зацікавленість в результатах співпраці на навчальній, науковій, культурно-мистецькій, спортивній нивах тощо. Не викликало сумніву, що така психологічна атмосфера утворилась завдяки збереженню, накопиченню, підтримці попередньо утворених традицій доброзичливості, вимогливості (в першу чергу - до себе), відповідальності і, якщо хочете, патріотизму.

З часом я зрозумів, що провідну роль в процесі підтримки і примноження вказаних традицій відігравав професор Іван Олександрович Наумов: і як

викладач, і як вчений, і як керівник факультетського і університетського рівнів, і як особистість, і, врешті-решт, як Гуманіст з великої літери.

Моє знайомство з І.О. Наумовим відбулось віртуально, оскільки в університеті я з'явився через рік після того, як він пішов у вічність. Уявлення про особистість Івана Олександровича виникало в першу чергу завдяки його працям. Найбільш вразливою, на мій погляд, є його остання праця, присвячена 180-ій річниці ХДПУ ім. Г.С.Сковороди, – нарис про фізико-математичний факультет. Цей нарис визначається високим рівнем інформативності, глибиною історичного дослідження, документальною чіткістю, при всій свої лаконічності – достатньою повнотою розкриття всіх аспектів функціонування факультету. Але найяскравішою особливістю цього нарису є доброзичливість і любов до тих людей, про яких йдеться в ньому.

Цією любов'ю пронизаний весь зміст нарису. В подальшому мені вдалось повністю переконатись у правоті своїх перших вражень завдяки спогадам про І.О. Наумова його колег, друзів, учнів, а саме: М.А.Жихаря, Я.М.Жовніра, В.М.Тубаєва, М.Ф.Гетьманця, Л.А. Лисиченко, В.Д.Стасенка, О.О.Балбенко, М.С.Губіна, Л.А.Шишкіна, В.М.Злуніциної, Л.І.Білоусової, С.Т.Золотухіної, В.Д.Зорі, В.І.Христенко та багатьох інших.

Усвідомлюючи унікальність такої особистості, як Іван Олександрович Наумов, віддаючи належне його турботі про підтримку і примноження шляхетних традицій факультету, традицій порядності, доброзичливості, відповідальності, хочеться не тільки наслідувати цим традиціям, а й розповсюджувати їх та зміцнювати.

Щодо розповсюдження цих традицій, то, здається, вони започатковувались і на інших факультетах, завзято підтримувались і підтримуються однодумцями Івана Олександровича, який 23 роки виконував обов'язки проректора і біля року - ректора університету. Визначальним і символічним сприймається і той факт, що академік Іван Федорович Прокопенко, який з 1980 року і по цей час є ректором нашого університету, кермо правління закладом перейняв саме з рук

Івана Олександровича. Звичайно, такий перебіг обставин гарантує збереження гідних традицій і їх розповсюдження в масштабі всього університету.

В той же час доречно наголосити і на тому, що комфортний мікроклімат в колективі не може існувати самотужки, утворюватись автоматично: він потребує пильної уваги, турботи шляхом хоча б дбайливості про збереження й примноження традицій. На фізико-математичному факультеті це питання знаходиться в полі зору деканату, професорсько-викладацького складу. Відрадно наголосити, що на факультеті носіями традицій, свого часу сприйнятих і примножених Іваном Олександровичем, є не тільки його вихованці, а й випускники інших навчальних закладів. Дійсними патріотами факультету, які опікуються загальнофакультетськими справами і докладають багато зусиль не тільки для досягнення успіхів, а й для утворення комфортної психологічної атмосфери в колективі, для забезпечення його стійкості, є професор Л.І.Білоусова, доценти М.Г.Александров, Т.В.Белявцева, В.Я.Блудов, О.В.Євдокимов, В.Д. Парцирний, І.П.Проскурня та багато інших, які закінчували інші ВНЗ.

У підтримці традицій, які склались на факультеті, особливої уваги заслуговує роль доцента В.М.Соляника. П'ять зі своїх прожитих 40 років він віддав служінню факультетові на посаді заступника декана з виховної роботи. Випускник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, викладач кафедри основ економічної теорії, він гармонійно влився в колектив факультету. Своїм небайдужим ставленням до справи, філософським осмисленням задач, енергійністю, високим рівнем порядності В.М.Соляник відігравав роль цементуючого фактора на факультеті, всіляко сприяв його стійкості.

Що ж стосується вихованців факультету, то переважна більшість з них є справжніми його патріотами і носіями традицій. Важко переоцінити роль доцента Н.І. Стяглик як берегині факультету, наставниці студентства. Традиційно всю душу вкладає в організацію науково-дослідної роботи

студентів доцент В.Д. Зоря. Тривалий час з повною віддачею сил виконує обов'язки завідуючого кафедри доцент Є.Б. Малець. Завжди готовий підставити плече в скрутну хвилину доцент В.Г. Куліш. Особливу турботу про студентів академічної групи виявляє доцент Н.В. Олефіренко.

Наумовські традиції продовжують жити в нашому колективі. Їх збереження, дотримання і примноження суттєво сприятиме досягненню більш значущих успіхів в усіх напрямках функціонування факультету.

НАУКОВО – ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА І.О.НАУМОВА ТА ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

О.В. Євдокимов, канд.пед.наук, доцент
В.Д. Зоря, канд.фіз.-мат.наук, доцент

НАУКОВИЙ ШЛЯХ ПРОФЕСОРА І.О.НАУМОВА

Про наукову діяльність будь-якого вченого краще за все свідчать його наукові роботи. Спадщина І.О.Наумова складається з понад 130 робіт. За напрямками досліджень їх можна умовно поділити на дві великі групи: історико-математичні дослідження і науково-методичні роботи, або, як говорив сам Іван Олександрович, - роботи з педагогіки математики. Більше третини робіт присвячено історико-математичній тематиці.

Мета даної роботи – охарактеризувати основні напрямки наукових досліджень І.О.Наумова і окреслити головні напрямки продовження його історико-математичних розвідок.

Як вчений Іван Олександрович Наумов пройшов довгий шлях, сповнений напруженої праці, творчих пошуків і стрімких злетів.

Підгрунття для наукових досліджень було закладено ще в роки навчання в Харківському державному педагогічному інституті ім.Г.С.Сковороди. Відмінник навчання і персональний стипендіат, він після закінчення інституту був рекомендований до щойновідкритої аспірантури по кафедрі алгебри і геометрії і став її першим аспірантом. Наукове керівництво здійснював Дмитро Захарович Гордевський, на той час ще кандидат фіз.-мат.наук і доцент, в майбутньому професор.

Кандидатська дисертація І.О. Наумова “Геометрическая теория дифференциальных уравнений в трудах Д.М.Синцова” була присвячена творчості Дмитра Матвійовича Сінцова – визначного харківського геометра, засновника і багаторічного керівника провідної на Україні харківської

геометричної школи, голову Харківського математичного товариства упродовж 40 років. Проведення передбачених темою дисертації історико-математичних досліджень, потреба досягнути в усій повноті яскраву і багатогранну діяльність Д.М. Сінцова вимагала від дослідника фундаментальної підготовки в різних галузях математики, кропіткої праці з архівними документами, глибокого і ретельного аналізу наукового матеріалу. Саме таким вченим виявився Іван Олександрович, з його ґрунтовністю, вдумливістю, повагою до історичної правди, надзвичайною працьовитістю. Проведені ним дослідження були настільки вагомими і своєчасними, що вже наступного після захисту дисертації 1955 року Харківський університет опублікував монографію І.О. Наумова “Д.М. Синцов. Очерк жизни и научно-педагогической деятельности”. Це була одна із серії робіт, виданих університетом до свого 150-річчя. І саме ця робота зробила постать І.О. Наумова помітною в усьому Радянському Союзі. На неї і досі посилаються всі, хто вивчає історію харківської математичної школи, Харківського університету.

Всього діяльності Д.М. Сінцова та очолюваної ним найсильнішої на той час на Україні школи неголономної диференціальної геометрії І.О. Наумов присвятив 22 роботи. Крім вищезгаданої монографії, найбільш вагомими серед них є праці, опубліковані в основному в 1957-1972 роках у різноманітних відомих виданнях: “Историко-математический сборник”, “Вопросы истории физико-математических наук”, “История и методология естественных наук”, “Очерки по истории техники и естествознания”, “Наука и техника /вопросы истории и теории/”. Окремо хотілося б відмітити, що для практичної роботи вчителя в школі в нагоді стануть дві роботи, підготовлені Іваном Олександровичем до 100-річчя з дня народження Д.М.Сінцова і опубліковані в журналах “Математика в школе” (Москва, 1967, №6) та “Украинский математический журнал” (Київ, 1968, т.20, в.2).

Тема кандидатської дисертації І.О. Наумова виявилася багатоплановою і глибокою. Вона позначилася на всій його подальшій науковій діяльності,

висвітлила інші її напрямки. Поступово коло наукових інтересів вченого розширилось і він почав працювати над науковими біографіями інших харківських математиків і механіків. Серед величезної плеяди вчених, діяльність яких пов'язана з нашим містом, І.О. Наумов виділяє постаті А.Ф.Павловського, М.В.Остроградського, В.А.Стеклова, В.Г.Імшенецького, М.М.Салтикова, С.Н.Бернштейна, М.М.Душина та ін. В значній мірі завдяки працям Івана Олександровича харківська математична школа стала відомою широкому загалу.

Вивчаючи творчість Д.М. Сінцова, І.О. Наумов проаналізував його активну участь у розповсюдженні та розвитку геометрії Лобачевського. При цьому він висвітлив плідну роботу Д.М.Сінцова не тільки у період підготовки і проведення заходів з нагоди 100-річчя з дня народження М.І.Лобачевського, але й у попередній казанський період та у наступні роки. Більше того, він розглянув це питання з узагальненої точки зору – участі у цьому процесі інших харківських математиків і педагогів, аналізу їх ідей і досвіду щодо впровадження неевклідової геометрії в середній школі. Цікаво відзначити, що сам І.О. Наумов не залишався осторонь цих проблем і у своїй особистій педагогічній діяльності. Він підготував методичні рекомендації для позакласної роботи в школі, приклав чимало зусиль для оформлення в нашому учбовому корпусі аудиторії ім.М.І.Лобачевського.

Поряд з цим вагоме місце в історико-математичних дослідженнях І.О.Наумова посідає вивчення наукових зв'язків вітчизняних математиків. Цій проблематиці присвячено 5 робіт, вона порушується і в інших роботах. Більшість праць цього напрямку підготовлено у співавторстві з Ю.М.Гайдуком. У роботах простежено розвиток зв'язків російських та українських математиків з математиками чеських і словацьких земель, Прибалтики; виділено періоди їх розвитку; висвітлено значення традиції підтримки наукових контактів у розповсюдженні наукових ідей і результатів, у подальшому прогресі математичної науки.

Наукові праці І.О.Наумова були високо оцінені за його життя. Його ім'я згадується вже в 1968 році на сторінках третього тому “Истории Отечественной математики”, виданої Академіями наук СРСР та УРСР. Цікаво зауважити, що поряд з Іваном Олександровичем у зазначеній монографії йдеться і про його колегу Юрія Михайловича Гайдука. Їх пов'язує багаторічна плідна наукова і педагогічна діяльність у нашому університеті.

Визнанням високого професіоналізму І.О. Наумова було і його запрошення з боку члена-кореспондента АН УРСР О.М.Боголюбова до участі у підготовці двох узагальнюючих монографій: “История математического образования в СССР” та “История механики в России”. Ці монографії були видані АН УРСР у 1975 і 1987 роках відповідно. У першій з них Іван Олександрович приймав участь у написанні двох розділів, присвячених історії математичної освіти в педагогічних інститутах. У другій – розділів про розгортання наукових досліджень з механіки та викладання механіки в Харківському університеті, про діяльність та внесок харківських математиків і механіків, зокрема В.Г.Імшенецького і М.М.Салтикова.

І в наш час І.О. Наумов залишається вченим, якого пам'ятають і добре знають, а роботи якого цитують. З багатьма провідними фахівцями в галузі історії математики він був особисто знайомий. На секції “Історія та методика викладання математики” дев'ятої міжнародної наукової конференції імені академіка М.Кравчука, яка проходила в 2002 році в Києві, Іваном Олександровичем цікавились добре відомі не тільки в Україні, але й поза її межами, дослідники з історії математики В'ячеслав Олексійович Добровольський та Юрій Олександрович Білий. А для доцента Мурманського державного педагогічного інституту Н.В.Локоть матеріали І.О.Наумова з монографії “История механики в России” стали відправною точкою у вивченні спадщини М.М.Салтикова (1872-1961) і написанні його наукової біографії. На тій же конференції, аналізуючи історико-математичну літературу, Н.В.Локоть констатувала, що фактично тільки І.О.Наумов дав характеристику харківського

періоду діяльності цього математика, механіка і педагога. З наведеного факту легко бачити, чому і сьогодні І.О.Наумов залишається автором, який цитується, а інтерес до робіт якого не згасає. Як і в усіх сферах своєї діяльності, в наукових дослідженнях він за будь-яких умов дотримувався історичної правди, демонстрував компетентність, об'єктивність, прозорливість і сміливість.

Наукова діяльність І.О. Наумова в галузі історії математики пронизувала і його педагогічну та адміністративну діяльність. Іван Олександрович дуже любив математику і цінував працю математиків, які заклали підвалини науки; його надзвичайно приваблювали властиві багатьом вченим позитивні людські якості. На лекціях він завжди знаходив можливість подати математику в обличчях, розкрити наукові досягнення і особистісні риси конкретних вчених, висвітлити їх шляхи в науці, показати, що геніями не народжуються і до слави не приходять простими шляхами. Для студентів це завжди було не тільки цікаво, але й повчально.

Добрий знавець харківської математичної традиції, І.О. Наумов в своїх роботах відзначав: в усі часи харківські математики вважали, що в успішному подальшому розвитку математичних досліджень і математичної освіти молоді важливу роль відіграють питання викладання математичних дисциплін в університетах, вищих педагогічних та середніх навчальних закладах, особливості роботи з обдарованою молоддю, якість навчальної літератури. Про значний накопичений досвід в цьому напрямку і його результативність свідчить хоча б те, що упродовж двох століть Харків продовжує залашати потужним центром математичних досліджень, до традиційних для нашого міста напрямків досліджень приєднуються нові, продовжують розвиватися уже сформовані наукові школи і започатковуються нові. Можна без перебільшення сказати, що саме в роботах І.О.Наумова педагогічні аспекти діяльності харківських математиків знайшли своє найкраще висвітлення.

Питанням викладання математики у вищих і середніх навчальних закладах присвячено біля двох третин опублікованих робіт Івана Олександровича.

Аналізуючи їх, можна зробити висновок, що І.О.Наумов гідно предсталив наш університет не тільки на історико-математичних, а й на численних науково-методичних з'їздах, конференціях, семінарах і нарадах.

Разом з Ю.М.Гайдюком Іван Олександрович вивчав стан викладання історії математики в університетах та вищих педагогічних навчальних закладах України. В 70-х роках вони були ініціаторами систематичного читання курсу історії математики в педагогічних ВНЗ, а в нашому закладі почали читати його першими.

Особливе місце в його науково-методичному доробку посідають праці, орієнтовані на розробку методичного забезпечення самостійної роботи студентів при вивченні математичних дисциплін. Ними й досі широко користуються на фізико-математичному факультеті.

За 45 років перебування в стінах нашого навчального закладу І.О.Наумов ніколи не розлучався з фізико-математичним факультетом, математичними кафедрами. Його остання опублікована робота присвячена історії рідного факультету.

Висока працездатність, невичерпна енергія, любов до науки та освітянської справи, самовіддане служіння їм не покидали Івана Олександровича до останніх хвилин життя. Зауважимо, що смерть спіткала його на шляху до редакції, куди він ніс щойнозакінчену статтю про першого директора нашого університету Христофора Роммеля.

Гідним дарунком пам'яті, вдячності і шани нашому Вченому, Педагогу, Учителеві, одному з фундаторів університету і факультету було б продовження головної справи його життя. Історико-математичні праці І.О.Наумова дуже цікаві, він окреслив численне коло питань, які і сьогодні залишаються актуальними та потребують подальшої розробки. З огляду на його наукові роботи виділимо такі найбільш перспективні напрямки продовження історико-математичних досліджень І.О.Наумова.

- Перш за все, це продовження головного напрямку історико-математичних досліджень Івана Олександровича – вивчення науково-педагогічної спадщини Д.М.Сінцова. У зв'язку з цим дуже важливо більш поглиблено і конкретно розглянути педагогічні погляди і педагогічну діяльність Д.М.Сінцова: його роботу у міжнародній комісії з викладання математики, яка була створена у квітні 1908 р. на четвертому Міжнародному математичному конгресі в Римі; ідеї щодо логіки та інтуїції в геометрії; погляди на наочність в навчанні; історію створення і опис атласу кривих; створення кабінету математичної літератури та геометричного кабінету; популяризація за кордоном досягнень вітчизняних математиків; участь у виданні “Харьковской математической библиотеки” тощо.

- Корисно було б прослідкувати за долями колег і учнів Д.М.Сінцова по заснованій ним харківській геометричній школі, з'ясувати їх персональний внесок у розвиток математичної науки, у педагогіку математики вищої та середньої школи, у поширення математичних знань серед населення. Назвемо учнів Д.М.Сінцова, яких виділяє І.О.Наумов у своїх дослідженнях: Л.Я.Гіршвальд, П.М.Дармостук, М.М.Душин, Т.І.Котов, І.С.Чернушенко (дореволюційний набір); Г.Є. Березняк, Я.П. Бланк, Г.Л. Буймало, Д.З. Гордевський, О.С. Лейбін. А.А. Макаренко, Ю.Г. Найшулер, М.А. Ніколаєнко, П.О. Соловйов, С.М. Урисман та ін.

- Одним із цікавих поворотів у продовженні дослідження спадщини Д.М.Сінцова і розвитку започаткованої І.О.Наумовим лінії наукових зв'язків може стати вивчення зв'язків між харківською і казанською математичними школами. Підгрунтя цих зв'язків було закладено ще з часу заснування Харківського і Казанського університетів. Така співпраця сприяла розвитку наукових досліджень як в Харкові, так і в Казані, і її доцільно проаналізувати.

- Доцільно детально розглянути матеріали першого Всесоюзного математичного з'їзду, який відбувся в Харкові в 1930 р., та проаналізувати висвітлення цієї значної події в роботах І.О.Наумова. Далі було б цікаво

розглянути участь харківських математиків в інших з'їздах: природодослідників і лікарів, Всеросійських з'їздах викладачів математики, міжнародних математичних конгресах тощо.

- Якщо внесок харківських математиків у розвиток математичної науки більш-менш з'ясований, то їх педагогічна діяльність розглядалась в основному лише епізодично, в контексті їх життєвого шляху. З метою використання набутого ними позитивного досвіду в сучасних умовах доцільно з'ясувати, як саме вирішували вони актуальні і сьогодні теоретичні та практичні питання вищої та шкільної математичної освіти.

- Корисно розглянути участь харківських математиків у поширенні та популяризації математичних знань.

- Довгий час І.О.Наумов керував роботою міського наукового семінару з історії математики. Цей напрямок його діяльності зовсім не вивчений, і бажано усунути таку прогалину.

- І.О.Наумов планував створити галерею нарисів про видатних математиків і фізиків. На жаль, ця робота залишилася незавершеною і чекає на своїх послідовників.

- Доречно продовжувати літопис історії нашого факультету.

Слід відзначити, що наведені питання можуть бути включені до програм наступних Наумовських читань, стати темами курсових, дипломних, дисертаційних робіт.

Можна із впевненістю сказати: з якого б боку ми не розглядали життя Івана Олександровича Наумова – його кар'єру, науковий шлях, людські якості – він був, є і залишиться тією особистістю, що пробуджує всезагальний інтерес до пізнання глибини людської сутності, сенсу життя людини.

*Л.М.Лапченко
студентка 4 курсу*

ЖИТТЯ ІВАНА ОЛЕКСАНДРОВИЧА НАУМОВА

Іван Олександрович Наумов – вихованець нашого вузу, в стінах якого пройшов шлях від студента до проректора. Він був студентом – відмінником, персональним стипендіатом, першим аспірантом – математиком, завідувачем математичними кафедрами, деканом фізико-математичного факультету, проректором з навчальної і наукової роботи. А головне, що він був дуже гарною, чуйною людиною, а також обожнював своїх дітей, був добрим батьком, кохав свою дружину і поважав її думку і, як сказала його дружина Людмила Іванівна: “Ми жодного разу не посварились з Іваном Олександровичем за все своє подружнє життя!”

Народився Іван Олександрович 21 листопада 1923 року в селі Дмитрівка Шебекінського району Курської області. Батьки його були простими селянами. Мати його була з великої селянської сім'ї, а її батько – членом Курської земської управи.

Після закінчення середньої школи Іван Олександрович хотів стати вчителем, але ця подія прийшлася на грізний 1941 рік – початок Великої Вітчизняної війни. У перші дні війни його призвали до лав Червоної армії і направили до Мічурінського військово-інженерного училища, яке Іван Олександрович закінчив у званні лейтенанта у травні наступного року. Він був призначений командиром саперного взводу і брав участь у боях з фашистами на Південно-Західному, Сталінградському та Волховському фронтах.

Ось що розповіла про Івана Олександровича Наумова його дружина Людмила Іванівна: “22 січня 1943 року під час прориву блокади Ленінграда в районі Синявіно Іван Олександрович був дуже тяжко поранений в плече і направлений на лікування в Середню Азію. В червні цього ж року він був

звільнений у запас як інвалід Великої Вітчизняної війни. Був нагороджений орденом Вітчизняної війни I ступеня, орденом Червоної Зірки, медалями. Вдома Івана Олександровича вважали померлим, бо його батькам прийшла листівка про те, що їх син Іван Олександрович Наумов зник безвісти. Після лікування він повернувся в своє село і вирішив піти в Будьонівську школу, де працював воєнруком і викладачем математики. Ця школа знаходилася за 8 км від його рідного села; він сам навчався в ній останні три шкільні роки”.

Але Іван Олександрович вирішив вчитися далі. Як фронтовик, він міг бути зарахований до будь-якого вищого навчального закладу без екзаменів. І в 1946 році він подав документи до Воронізького лісоповального інституту, а приїхавши до Харкова, подав документи до класичного університету і педагогічного інституту. Жити Івану Олександровичу було ніде, майже всі гуртожитки були розгромлені. І він обрав математичне відділення педагогічного інституту, де йому дали місце у гуртожитку на пров. Фанінському.

У 1950 році Іван Олександрович закінчив інститут і був рекомендований до аспірантури по кафедрі алгебри-геометрії, яку закінчив у 1953 році.

У 1954 році він захистив дисертацію на тему “Геометрична теорія диференціальних рівнянь у працях Д.М. Сінцова” і отримав вчений ступінь кандидата фізико-математичних наук зі спеціальності “Геометрія”. І вже у 1959 році отримав вчене звання доцента, а у 1981 році – професора.

Відразу після закінчення аспірантури Іван Олександрович був призначений завідуючим кафедри алгебри-геометрії педагогічного інституту. Керівництво математичним кафедрами нашого вузу він здійснював майже упродовж всього життя.

З 1956 по 1959 роки І.О.Наумов працював деканом нашого фізико-математичного факультету, з 1963 по 1986 – проректором нашого вузу: спочатку з навчальної і наукової роботи, а з 1967 року – з наукової роботи. В

1986 році за станом здоров'я Іван Олександрович був звільнений від обов'язків проректора, залишившись завідуючим кафебри математики та її професором.

Іван Олександрович Наумов був талановитим викладачем, здібним методистом. Учні розповідають, що після лекцій Івана Олександровича завжди залишалося враження, що він лише привідкрив завісу до чарівного світу математики. І за самим Іваном Олександровичем, і за його лекцією залишалося багато захоплюючого, незвіданого, до чого жагуче хотілося хоча б доторкнутися, що прагнули пізнати. Мимоволі вихоплювалися слова: “Яка сила, яка міць, який талант!”

Всіх учнів Івана Олександровича завжди безмежно приваблювали і його людські якості: чіткість, організованість, акуратність, врівноваженість і доброзичливість, вміння вислухати і готовність допомогти. На екзаменах і заліках його студенти часто дивувались і раділи з того, що відповідаючи йому, не хвилювались, відчували себе впевненими і розумнішими. Можна припустити, що так траплялося і тому, що студенти наполегливо готувалися до зустрічей з ним. Під впливом Івана Олександровича у них вироблявся стандарт: "Просто соромно не знати".

Як проректор з наукової роботи Іван Олександрович керував аспірантурою. До аспірантів ставився по-батьківськи і багатьох з них виручав з різних негараздів, до яких по молодості вони інколи потрапляли. Його поради, турбота і настанови супроводжували молодих науковців весь час навчання.

Вітаючи зі вступом до аспірантури щойно прийнятого аспіранта, він продовжував: “Може Ви вважаєте, навчання в аспірантурі – Ваша особиста справа? Тоді Ви помиляєтесь. Відповідальність за Вас взяли на себе науковий керівник, кафедра, інститут і ще багато інших установ. І ви повинні видати результат. А Ваш результат – це кандидатська дисертація”.

30 липня 1991 року Іван Олександрович Наумов пішов з життя.

“После окончания школы мой дедушка хотел стать учителем, но началась война и он ушел на фронт воевать... Но учителем мой дедушка Ваня все-таки

стал. И даже не просто учителем, а профессором математики, проректором педагогического института. И он также хорошо работал, как и воевал.” – Ось що написала про свого дідуся І.О. Наумова його онука Наумова Марія, коли вчилася в 3-му класі.

С.О.Сичов
студент 4 курсу

ІСТОРІЯ ХАРКІВСЬКОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ШКОЛИ В РОБОТАХ І.О.НАУМОВА

Іван Олександрович Наумов – автор багатьох наукових робіт, присвячених різним темам. Серед них можна виділити праці, в яких він пише про засновників харківської математичної школи. Багато з цих робіт було опубліковано в різних журналах та збірниках, тезах наукових конференцій, на яких виступав І.О. Наумов з доповідями.

Особливе місце серед цих робіт займають праці, присвячені діяльності Дмитра Матвійовича Сінцова (1867-1946). Іван Олександрович багато писав про цього видатного математика, провів детальний аналіз його геометричних робіт. Адже Дмитро Матвійович був засновником найсильнішої в ті часи харківської геометричної школи, мав багато учнів і послідовників. Серед праць Івана Олександровича Наумова про Д.М. Сінцова можна виділити такі, як: "Д.М.Синцов(к 100-летию со дня рождения)" (Украинский математический журнал, 20,2, Киев, 1968), "Создание харьковской геометрической школы Синцова" (сб. Наука и техника /Вопросы истории и теории/, VIII,ч.2, АН СССР, Л.1973), "Роль Синцова в распространении и развитии геометрии Лобачевского" (сб. «Всесоюзная научная конференция по неевклидовой геометрии», Казань 30 июня – 2 июля 1976, тезисы докладов М., 1976) та багато інших.

Іван Олександрович також багато писав про дослідження, які проводили харківські математики. Більшість з них – роботи з різних розділів геометрії. Як показав І.О.Наумов, наші математики зробили великий внесок в розвиток диференціальної геометрії, в розповсюдження і розвиток геометрії Лобачевського та в інші розділи математичної науки.

Серед робіт І.О.Наумова дуже багато праць, присвячених окремим нашим видатним землякам.

В статті “А.Ф.Павловський – професор математики Харківського університету”, яка була опублікована в тезах доповідей XXI звітної наукової конференції Харківського педагогічного інституту, Іван Олександрович описує життєдіяльність цього видатного учня відомого математика Т.Ф.Осиповського (1765-1832). Як говориться в статті, А.Ф.Павловському (1788-1857) належить заслуга в пробудженні математичного таланту не менш видатного математика Михайла Васильовича Остроградського (1801-1862).

Крім М.В.Остроградського, А.Ф.Павловський виховав ряд учнів, які пізніше стали професорами математики. Серед них – професори П.І.Котельников (1809-1879) та М.А.Дьяченко (1809-1878). Як пише І.О.Наумов, завдяки Т.Ф.Осиповському та А.Ф.Павловському вже в перше 50-річчя викладання математики в Харківському університеті було поставлено на високому рівні. Це сприяло в подальшому неперервному зростанню математичної культури в університеті. Велика заслуга в цьому належить А.Ф.Павловському.

Є у І.О.Наумова і стаття, присвячена видатному математику, академіку Сергію Натановичу Бернштейну (1880-1968). С.Н.Бернштейн почав свою викладацьку діяльність в Харківському університеті, працював в ньому з 1908 по 1933 і заснував відому харківську школу конструктивної теорії функцій. В статті говориться про те, що найбільшого розвитку в працях С.Н.Бернштейна отримали 3 наступних напрямки.

- Магістерська дисертація "Исследование и интегрирование дифференциальных уравнений с частными производными второго порядка эллиптического типа" поклала початок великому циклу робіт з теорії диференціальних рівнянь. Вчений розробив новий метод (який носить його ім'я) знаходження розв'язків рівнянь з частинними похідними другого порядку за відомими граничними умовами.

- Другий напрямок, який розвивався С.Н.Бернштейном, відноситься до теорії наближення функцій многочленами. Роботи в цьому напрямку є подальшою глибокою розробкою теорії наближень П.Л.Чебишова.

- Третій напрямок, який отримав розвиток в працях С.Н.Бернштейна, – дослідження з теорії ймовірностей. В 1917 році С.Н.Бернштейн вперше дає аксіоматичну побудову теорії ймовірностей. В подальшому його роботи є продовженням і завершенням досліджень П.Л.Чебишова, А.А.Маркова і О.М.Ляпунова з проблеми граничних теорем.

До 90-річчя з дня народження Миколи Михайловича Душина (1885-1930) І.О.Наумов підготував роботу, присвячену цьому видатному математику. Як пише І.О.Наумов, М.М.Душин був учнем Д.М.Сінцова, тому його наукові інтереси стосувалися геометрії. М.М.Душин вивчав самопроективні або інтегральні криві Якобі. Використовуючи теорію конексів, він дав класифікацію особливих точок звичайних диференціальних рівнянь. За пропозицією Д.М.Сінцова М.М.Душин виготовив атлас алгебраїчних і трансцендентних кривих (біля 200 таблиць) та атлас креслень до курсу проективної геометрії, а Д.М.Сінцов написав пояснювальний текст до атласу. Як наочний посібник, він не втратив цінності і в теперішній час, але, на жаль, як пише І.О.Наумов, був загублений.

Особливий інтерес для нас має робота "К истории физико-математического факультета ХГПИ им. Г.С.Сковороды". В ній І.О.Наумов наводить цікаві і достовірні дані про утворення нашого сучасного факультету, його спеціалізації, його викладацький склад. Велику частину роботи І.О.Наумов

присвятив першому завідувачому кафедрою математики на факультеті професору Дмитру Захаровичу Гордевському (1908-1979), учню Д.М.Сінцова і своєму вчителю. Наукові інтереси Д.З.Гордевського відносились до диференціальної та проективної геометрій.

Таким чином, з усього вищевказаного слідує, що Іван Олександрович Наумов дуже багато часу присвятив вивченню діяльності наших видатних земляків-математиків. З його праць можна дізнатися імена тих, хто складає славу нашого рідного краю як осередку математичної думки і математичної освіти, знайти багато цікавих фактів з їх життя та діяльності.

Г.М. Антоненко
аспірант

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Д.М. СІНЦОВА В ДОСЛІДЖЕННЯХ І.О. НАУМОВА

Вивчення спадщини Дмитра Матвійовича Сінцова - центральна ланка наукових інтересів Івана Олександровича Наумова. У 1954р. це вилилося у захисті дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата фізико-математичних наук “Геометрична теорія диференціальних рівнянь у працях Д.М.Сінцова”, а в 1955р. з нагоди 150-річчя Харківського університету була видана його монографія “Д.М.Синцов. Очерк жизни и научно-педагогической деятельности”. Ця монографія і досі залишається найбільш повним, детально проаналізованим матеріалом, що стосується науково-педагогічної діяльності Дмитра Матвійовича.

Дмитро Матвійович Сінцов (20.11.1867-28.01.1946) – видатний геометр і педагог свого часу, засновник харківської геометричної школи, впродовж багатьох років голова Харківського математичного товариства (ХМТ). Ця постать цікава і зараз, оскільки він був одним з фундаторів харківської школи і математичних традицій. Враховуючи видатну наукову діяльність Д.М.Сінцова, АН УРСР у 1939р. обрала його дійсним членом. Одночасно він був членом

математичних товариств – Московського, Ленінградського, Харківського, Казанського, Німецького, Амстердамського та математичного гуртка в Палермо.

Дмитро Матвійович народився у м. В'ятка 20 листопада 1867р. в сім'ї земського лікаря. Вже у дитинстві він оволодів декількома іноземними мовами. Із золотою медаллю закінчив 3-тю Казанську гімназію у 1886р. Після закінчення математичного відділення фізико-математичного факультету Казанського університету, Д.М. Сінцова залишили на три роки при кафедрі математики для підготовки до професорського звання. З 1894р. він приват-доцент Казанського університету, де і захищає в 1895р. магістерську дисертацію, а в 1898р. – докторську.

В 1899р. Д.М.Сінцов переїжджає до Катеринослава, де протягом чотирьох років працює професором Вищого гірського училища. У 1903р. його обирають ординарним професором Харківського університету. І все його подальше життя проходить в Харкові. Тут Дмитро Матвійович з 1906р. стає головою ХМТ і залишається ним до кінця життя, а протягом 1908-1910 рр. Д.М. Сінцов займає посаду декана фізико-математичного факультету.

У 1923 році при ХДУ заснуються науково-дослідні кафедри. Д.М. Сінцов стає керівником кафедри геометрії. У 1929 році при Харківському університеті був організований науково-дослідний інститут математики на чолі з академіком С.Н. Бернштейном. Дмитро Матвійович, як один із ініціаторів цього закладу, був призначений керівником сектора геометрії інституту.

У 1935р. Дмитру Матвійовичу було присвоєно звання Заслуженого діяча науки. В 1938р. його обирають депутатом Верховної Ради УРСР першого скликання і як найстаршому депутату йому доручають відкрити перше засідання сесії. У роки Великої Вітчизняної війни разом з АН УРСР вчений евакуював до Уфи. Після звільнення Харкова Дмитро Матвійович повертається до Харкова, де продовжує свою плідну громадську та науково-педагогічну діяльність. 1 червня 1944 року він був призначений директором науково-

дослідного інституту математики та механіки при ХДУ. У цьому ж році Д.М.Сінцов був нагороджений орденом "Трудового Червоного Прапора". А 28 січня 1946р. Дмитра Матвійовича не стало.

Науковою роботою Д.М.Сінцов почав займатися ще в студентські роки, написавши статтю, присвячену функціям Бернуллі. Стаття містила не лише огляд раніше отриманих результатів, але й оригінальне узагальнення функцій дробового порядку.

Головне місце у науковій творчості Д.М.Сінцова посідає теорія конексів, її застосування в теорії диференціальних рівнянь та тісно з нею пов'язана геометрія пфаффових та монжевих многовидів.

Поняття конекса було введено А.Клебшем у 1872р. Застосування методів теорії інваріантів та алгебраїчної геометрії до цих образів виявилось корисним для теорії диференціальних рівнянь. Теорія конексів також знайшла застосування в теорії геометричних перетворень.

У своїй магістерській дисертації Д.М.Сінцов побудував загальну теорію кватернарного конекса, тобто конекса з елементом точка–площина, та встановив зв'язок з теорією диференціальних рівнянь в частинних похідних 1-го порядку.

Фундаментальні дослідження з теорії конексів привели Д.М.Сінцова до розробки диференціальної геометрії пфаффових та монжевих многовидів.

Докторська дисертація Дмитра Матвійовича була присвячена актуальному для свого часу питанню про знаходження раціональних інтегралів лінійних диференціальних рівнянь. Метод, який пропонував Ліувіль, викликав критичні відгуки окремих науковців. Інший метод був запропонований В.Г. Імшенецьким. Д.М.Сінцов довів, що при належному розвитку метод Ліувілля може бути ефективно застосований для рівнянь будь-якого порядку, а також для сумісних систем лінійних рівнянь, і встановив внутрішню тотожність цих методів.

Велику увагу Д.М.Сінцов приділяв викладацькій діяльності. Читаючи протягом багатьох років курси інтегрування диференціальних рівнянь, аналітичної геометрії та геометричних застосувань математичного аналізу, він з року в рік удосконалював ці курси, видаючи відповідні друковані рекомендації, на яких виховувалось багато поколінь студентів. Поряд з викладацькою діяльністю в університеті, Дмитро Матвійович читав математику на курсах підготовки вчителів для середніх шкіл, у групах лікнепу.

Дмитро Матвійович проявляв глибокий інтерес до питань реформи викладання математики у середній та вищій школі. Д.М. Сінцов вважав, що в курс середньої школи доцільно ввести елементи вищої математики, зокрема поняття функції, функціональної залежності, графічне зображення функцій, поняття про похідну в такому обсязі, який необхідний для вивчення інших дисциплін. У своїх доповідях він не раз зазначав, що в Росії існує значний відрив викладання від практичних потреб. Тому Дмитро Матвійович пропонував практичні заняття для фізиків насичувати задачами практичного спрямування.

За ініціативою Д.М.Сінцова впродовж чотирьох років при Харківському університеті було створено найкращий на той час геометричний кабінет з бібліотекою при ньому. З його участю при ХМТ був організований педагогічний відділ, який займався розробкою педагогічних питань. Ще ми маємо завдячувати Дмитру Матвійовичу за створення кабінету математичної літератури – єдиного на всю країну у той час. Він подарував кабінету власну бібліотеку рідкісних видань вітчизняних та зарубіжних математиків, чим подав приклад для інших викладачів, багато які і зараз, навіть з-за кордону, поповнюють кабінет літературою за власні кошти.

Дмитро Матвійович був ініціатором створення семінару з диференціальної геометрії. Це був перший семінар на фізико–математичному факультеті Харківського університету. Д.М.Сінцов до кінця життя очолював семінар, з якого виросла Харківська геометрична школа.

Велику роботу проводив Дмитро Матвійович з видання математичних бібліографічних довідників. Прагнучи зробити відомими світовій науці досягнення вітчизняних математиків, він опублікував близько 4000 анотацій та рефератів. Д.М.Сінцов зібрав та видав матеріали з історії фізико–математичного факультету Харківського університету за 100 років, відредагував та прокоментував вступну статтю до роботи М.І. Лобачевського ”Новые начала геометрии с полной теорией параллельных”, видану в Харкові у 1912 р. Він активно приймав участь майже у всіх міжнародних конгресах, з’їздах та друкував детальні звіти про їх роботу до вітчизняних математичних журналів.

Отже, з вищезазначеного, бачимо, якою насиченою була робота Д.М.Сінцова у галузі науки, педагогіки, бібліографії, громадської діяльності. І лише людина, яка має різносторонній розвиток, активна та творча може висвітити все різномайття іншої людини. Таким і був Іван Олександрович.

*Т.С.Фурсал
студентка 5 курсу*

РОБОТИ І.О. НАУМОВА ПРО ВНЕСОК ХАРКІВСЬКИХ МАТЕМАТИКІВ У ПОШИРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕОМЕТРІЇ ЛОБАЧЕВСЬКОГО

Серед великої кількості праць Івана Олександровича Наумова чималий інтерес мають роботи, пов’язані з неевклідовою геометрією. Це статті:

– “Вклад харьковских математиков в распространение и развитие геометрии Лобачевского”(збірник “Наука и техника”, 1977);

– “Роль Д.М. Синцова в распространении и развитии геометрии Лобачевского” (матеріали Всесоюзної наукової конференції з неевклідової геометрії з нагоди 150 річчя геометрії Лобачевського, Казань, 1976).

Початок досліджень з неевклідової геометрії в Харкові Іван Олександрович пов’язує з 1812-1817 рр. – роками роботи в Харківському університеті

німецького вченого Ф.Швейкарта. У харківський період діяльності Швейкарт приходиться до ідей існування неевклідової геометрії, яку назвав “Астральним вченням по величини”.

Провідну роль у розповсюдженні ідей геометрії Лобачевського І.О. Наумов віддає Харківському математичному товариству (ХМТ), організованому в 1879 році за ініціативою В.Г. Імшенецького. Іван Олександрович відзначає, що саме Імшенецький в 1880 році ознайомив членів ХМТ з позитивним відгуком Гуеля (невтомним пропагандистом ідей М.І. Лобачевського) на видані в тому ж році в Києві М.Е. Ващенко – Захарченко “Початки Евкліда з пояснювальним вступом та тлумаченнями”. Ця книга містила перший докладний нарис геометрії Лобачевського та бібліографію творів з неевклідової геометрії.

В своїй статті І.О. Наумов досить повно освітлює заходи, проведені ХМТ з нагоди 100-річчя з дня народження М.І. Лобачевського. До цих заходів він включає: проведене в жовтні 1893р. засідання ХМТ, збір коштів для створення фонду імені М.І. Лобачевського. Метою створення фонду було спорудження пам’ятника у Казані та встановлення премії ім. М.І. Лобачевського.

При цьому Іван Олександрович виділяє плідну роботу Д.М. Сінцова. А саме:

– У 1897 році Д.М. Сінцов входить до складу Комісії з першого присудження премії Лобачевського. До речі, першу премію отримав Софус Лі за роботи з теорії груп, а Фелікс Клейн, автор відгуку на цю роботу, - першу медаль ім. М.І. Лобачевського.

– В 1904-1908 рр. Д.М. Сінцов веде активну полеміку з М.А. Тихомандрицьким у зв’язку зі спробами останнього довести п’ятий постулат.

– В 1912 році Д.М. Сінцов видає в серії “Харківська математична бібліотека” роботу М.І. Лобачевського “Новые начала геометрии с полной теорией параллельных” зі своїми додатками та біографічним нарисом.

– Після жовтневої революції Д.М. Сінцов організує науковий семінар в Харківському університеті з основ геометрії.

– В 40-х роках Д.М. Сінцов публікує роботу М.І. Лобачевського “Алгебра или исчисление конечных” та власну брошуру “Николай Иванович Лобачевский”.

Аналізуючи інші роботи І.О. Наумова, можна сказати, що вагоме місце в його дослідженнях займають проблеми впровадження ідей неевклідової геометрії в середню школу. Діяльність І.О. Наумова в цьому напрямку починається із освітлення спроб харківських математиків (наприклад, доповідь Г.О. Грузинцева) на першому та другому Всеросійських з'їздах вчителів математики. Її вінцем можна вважати видання в 1987 році власних методичних рекомендацій вчителям математики “Элементы геометрии Лобачевского во внеклассной работе по математике в школе”. Ця методичка містить: обґрунтування мети вивчення геометрії Лобачевського в школі, план позакласних занять, методичні зауваження до вивчення окремих тем.

Отже, у своїх роботах Іван Олександрович Наумов дає не тільки докладний історичний нарис розповсюдження та розвитку харківськими математиками ідей Лобачевського, а й пропонує власний методичний матеріал, призначений для вивчення неевклідової геометрії в школі.

*О.В. Забашта
аспірант*

І.О. НАУМОВ ЯК ЗАЧИНАТЕЛЬ КУРСУ ІСТОРІЇ МАТЕМАТИКИ В ПЕДАГОГІЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Творча задача історії математики полягає у постійному пошуку тимчасово забутих осторонь ідей вчених для їх подальшої теоретичної розробки та застосування на практиці. Саме так вважав Іван Олександрович Наумов, і тому все своє життя присвятив цьому невпинному пошуку. А почався він ще в роки роботи над кандидатською дисертацією, яка була присвячена педагогічній

діяльності та творчості видатного харківського математика Д.М. Сінцова. Мабуть, вже тоді Іван Олександрович збагнув, що використання елементів історизму при викладанні математики є однією з найважливіших і найнеобхідніших умов розуміння математичних ідей.

Роками пізніше, у семидесятих, разом із Юрієм Михайловичем Гайдуком, доцентом кафедри математики, Іван Олександрович вивчав постановку викладання історії математики в 17 вузах України. У ході дослідження з'ясувалися наступні моменти.

По-перше, чи викладався курс історії математики в даному вузі на той час (хто викладав, в якому обсязі, за якою програмою, яким слухачам, в якій формі - іспит чи залік - проходив контроль засвоєння курсу)?

По-друге, чи викладався курс у минулому?

По-третє, скільки в процентному відношенні викладачів математичних кафедр самі вивчали цей курс в роки свого навчання?

І наостаннє, чи відображена історія математики в тематиці курсових і дипломних робіт?

Саме ці питання були висвітлені І.О. Наумовим і Ю.М. Гайдуком у доповіді "О состоянии преподавания истории математики в педвузах Украины" на III Всесоюзній науковій конференції з історії фізико-математичних наук, яка проходила з 20 по 23 грудня 1978 року в Тбілісі.

У минулому, коли історія математики належала до числа обов'язкових дисциплін для студентів відповідної спеціальності, цей курс викладався в усіх вузах, в яких авторами проводилися дослідження. А вже в середині 70-х років історія математики була одним із "спецкурсів за вибором кафедри". Тоді з 17 закладів цим правом скористалися лише 8, серед яких був і Харківський педінститут.

У нашому тоді ще інституті цей курс одним з перших почав читати Іван Олександрович Наумов. Як вже зазначалося, неабияке значення відводив він курсу історії математики, який був заключним етапом математичної підготовки

студентів. Іван Олександрович вважав, що цей курс дозволяє охопити науку в цілому, зрозуміти логічну структуру і взаємозв'язок окремих математичних дисциплін.

На початку жовтня 1990 року в Ленінградському державному педагогічному інституті імені О.І.Герцена проходила науково-методична конференція з питань викладання історії математики в педінститутах, метою якої були обмін досвідом, розробка проекту програм курсу історії математики, а також розробка методичних рекомендацій для курсу лекцій і семінарських занять. На цю конференцію був запрошений і Іван Олександрович Наумов. В перших числах вересня Іван Олександрович надіслав оргкомітету тези своєї доповіді "К методике изучения курса истории математики в пединституте".

У самій доповіді було ретельно розглянуто викладання курсу історії математики в Харківському педінституті. При вивченні цього курсу дотримувалися класифікації розвитку математики за її змістом та результатами, яка була дана академіком А.М. Колмогоровим.

І.О. Наумов наголошував на тому, що важливо прослідкувати за розвитком основних ідей математики від зародження до сучасності. А також необхідно, щоб студенти знали не лише видатних математиків та їх діяльність, а й найголовніші твори цих вчених, у випадку необхідності могли вільно орієнтуватися в літературі. Для цього на лекціях І.О. Наумов надавав докладну бібліографію першоджерел з історії математики, назви спеціальних журналів, рекомендував монографії з загальних питань історії математики та про діяльність окремих вчених.

На семінарських заняттях під керівництвом І.О. Наумова проводилась робота за двома напрямками: ознайомлення з класичними роботами з математики та проведення захисту рефератів. Кожен студент на початку вивчення курсу отримував тему реферату з одного із актуальних питань розвитку окремих розділів математики, про діяльність в галузі математики відомих учених, наукових шкіл та про питання історизму в шкільних курсах

математики. Тема самостійно опрацьовувалась, оформлювався реферат і захищався. Це було також частиною заліку студента, який передбачав ще співбесіду. Історико-науковий матеріал входив, як правило, до курсових і дипломних робіт та використовувався студентами-практикантами в школі.

І.О. Наумов наголошував ще на одному важливому боці в методиці вивчення історії математики - професійній спрямованості всієї роботи з курсу. Він стверджував, що лектор повинен при будь-якій нагоді показувати зв'язок матеріалу, що вивчається, зі шкільною математикою.

Така методика вивчення курсу історії математики, на погляд І.О. Наумова, робить студента більш активною фігурою, формує його творчі здібності, розвиває професійний кругозір.

Таким чином, цілком справедливо назвати І.О. Наумова зачинателем курсу історії математики в нашому навчальному закладі.

*С.О. Дьяконова
студентка 4 курсу*

ПРОБЛЕМИ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ У ПРАЦЯХ І.О. НАУМОВА

Іван Олександрович Наумов, працюючи викладачем Харківського педагогічного інституту, не міг обійти в своїх наукових інтересах проблем математичної освіти, які і в наш час стоять дуже гостро і не втрачають своєї актуальності.

У 1975р. в світ виходить книга видавництва „Наукова думка” Академії наук Української РСР „Історія математичної освіти в СРСР”, в якій друга глава другого розділу присвячена розвитку педагогічних інститутів. Для написання третього і четвертого параграфів академік АН УРСР О.М. Боголюбов запросив І.О. Наумова. В третьому параграфі йде мова про період з 1941р. по 1958р., а в четвертому – про 1960 - 1975 роки.

У цій роботі були розглянуті навчальні програми педагогічних вузів, охарактеризовані індивідуальні навчальні програми провідних педагогічних інститутів, спецсемінари та спецкурси, які в них читалися, а також основні напрямки науково-дослідної діяльності математичних кафедр. Автори відмітили позитивні зміни, які трапилися в педагогічних інститутах, появу нових навчальних предметів та відповідність програм новим результатам розвитку математики. Був також проведений глибокий аналіз навчальної літератури з математичних дисциплін для педагогічних інститутів. Відмічено внесок педагогічних інститутів у розвиток нових наукових шкіл та напрямків, проведення спеціальних наукових досліджень в різноманітних напрямках математики та підготовці математиків вищої кваліфікації. Наприклад, у Ленінградському педагогічному інституті на кафедрі алгебри основним напрямком досліджень була теорія півгруп. Колектив кафедри був лідером в розвитку цього напрямку сучасної алгебри. Співробітниками та аспірантами опубліковано декілька сот наукових статей, захищено значну кількість дисертацій. На кафедрі математичного аналізу та геометрії Київського державного педагогічного інституту розробляли такі напрямки роботи, як дослідження систем лінійних рівнянь з коефіцієнтами, які повільно змінюються, та інших класів диференціальних рівнянь. Ці дослідження проводив М.І. Шкіль. Інші математичні роботи кафедри присвячені теорії функцій дійсної та комплексної змінної.

Авторами не залишено без уваги й специфіку як кожного педагогічного навчального закладу, так і педагогічних інститутів в цілому. Для математичних спеціальностей вона полягала у наявності кафедр елементарної математики й методики викладання математики, а також у безпосередньому зв'язку діяльності кафедр з реформуванням середньої школи.

У монографії розповідається і про фізико-математичний факультет Харківського педагогічного інституту ім Г.С. Сковороди. На той час у нашому навчальному закладі для студентів-математиків були організовані спеціальні

семінари з питань модернізації викладання математики в провідних країнах світу, з організації і методики викладання факультативних курсів з математики в школі. Їх ініціаторами були І.О. Наумов та Ю.М. Гайдук. Окремі їх праці присвячені цим питанням. В роботі „Вивчення міжнародного досвіду модернізації викладання математики в середній школі в рамках спецсемінару в педагогічному інституті” було відмічено, що вивчення закордонного досвіду значно розширює методичний і науковий світогляд вчителя, допомагає йому більш ґрунтовно готуватися до безпосередньої участі у реалізації програми з математики, відкриває перед ним можливі перспективи подальшого удосконалення методики викладання математики в школі. Основною задачею семінару було привернути увагу його слухачів до ідей та проблем сучасної методики викладання математики. Авторами було окреслено коло тем, які охоплював семінар. Запропоновано ряд тем рефератів для слухачів цього семінару і список літератури, який за їх думкою слід використовувати при проведенні такого семінару. Результати проведення данного семінару були позитивні, учасники відносилися до участі в ньому з інтересом, хоча робота виявилася більш важкою і вимагала більшого часу та наполегливості з боку керівника і кожного з слухачів, ніж це здавалося спочатку.

Деяка частина часу цього семінару була присвячена вивченню питань впровадження в закордонних середніх школах евристичних методичних концепцій. І.О. Наумов та Ю.М. Гайдук вважали, що впровадження таких концепцій у практику вузівських математичних курсів може принести значну користь. Про це вони говорять в роботі „Шире внедряют эвристическую методику решения задач в математические курсы педвузов”. У роботі йде мова про те, що практичні заняття з математичних дисциплін в педвузах націлені на формування навичок використання вивчених методів, а задача виховання активного творчого мислення студента неправомірно переміщується на другий план. Автори вважали, що роль практичних занять в процесі вивчення математичних дисциплін повинна бути суттєво підвищена, з тим, щоб ці

заняття допомагали активізації творчих можливостей студентів. Саме для цього необхідно впроваджувати в практику вузівських математичних курсів евристичну методику розв'язування задач, систематизовану видатним математиком і педагогом Д. Пойа. У статті автори висловлюють таку безперечно важливу думку: „Широке застосування евристичної методики в середній школі залежить від оволодіння нею майбутніми кадрами вчителів цієї школи – сьогоднішніми студентами педагогічних вузів”. В наш час, коли йде реформа освіти, ці ідеї залишаються актуальними. Хоча евристичні методики отримали значний розвиток з того часу, але потреба в їх використанні на практиці, загальні ідеї та цілі залишаються незмінними. Без сумніву, результати роботи в цьому напрямку І.О. Наумова та набутий ним досвід для нас є безцінними. Вони можуть допомогти сьогоднішнім педагогам-математикам у вирішенні складних питань реформи освітньої галузі.

Не менш гостро на сучасному етапі розвитку математичної освіти стоїть питання про навчальну літературу для студентів та вчителів-практиків. Це питання І.О. Наумов також не залишав без уваги. Про це йде мова, наприклад, у статті, написаній у співавторстві з доцентами нашого інституту Ю.М. Гайдуком та С.А. Дахією „Якою має бути математична енциклопедія вчителя”. Авторами відмічалось, що серед великої кількості літератури, призначеної задовольняти професійні інтереси вчителя математики, переважають видання вузької тематики; видання широкого змісту становлять тут майже виняток, а видань енциклопедичного характеру фактично не існує. Тим часом, запровадження нових програм з математики в середній школі, організація численних факультативних курсів гостро ставили перед кожним вчителем математики питання про необхідність по-новому зорієнтуватися в динамічному математичному світі сучасності. Для реалізації такої самоосвітньої роботи, на думку авторів, потрібна математична енциклопедія. Те, якою вона має бути, автори пропонують обговорити на форумі математиків-науковців та педагогів. Як вихідний матеріал автори висувають таку концепцію цього видання. Це має

бути компактне трьохтомне видання, яке даватиме загальний, але добре систематизований огляд сучасної математики, з наголосом на особливо важливі для вчителя моменти – на питання, проміжні між елементарною і вищою математикою, на математичні теорії, які вивчатимуться в середній школі, на питання історії математики, на принципові проблемні питання сучасної педагогіки математики тощо. Хоча питання про енциклопедію було поставлене досить давно, а необхідність в ній назріла ще раніше, цей проект досі не реалізований і проблема залишається відкритою і в наш час.

Потреби шкільної освіти вимагають удосконалення підготовки ініціативних і творчих вчителів. За думкою І.О. Наумова, для підготовки таких учителів необхідно виховувати в них любов до науки ще на студентській лаві. Це можливо лише в атмосфері наукової творчості, яка повинна існувати в кожному закладі, який готує вчителів. У роботі „Педвуз і наука” І.О. Наумов та професор А.І. Зільбернштейн зазначають, що наукова тематика дослідницької роботи повинна мати пряме відношення до педагогічних наук і до практики роботи та потреб навчально-виховних закладів. Наукову діяльність студентів вони вважали базою для проведення факультативних курсів з математики в середній школі.

Таким чином, ми бачимо, що проблеми математичної і педагогічної освіти у колі наукових інтересів Івана Олександровича Наумова займали одне з провідних місць, більшість його ідей не можуть залишатися без уваги і в наші дні. Освітня реформа ставить нові завдання з удосконалення підготовки вчителів математики, і тому слід перш за все вивчати досвід, набутий науковцями в попередні роки. Іван Олександрович Наумов є саме таким педагогом-математиком, і в його спадщині міститься великий матеріал для використання в практиці сучасної школи.

Г.С. Олійник
аспірант

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ РОБОТИ І.О. НАУМОВА

Важливе місце у науковій та методичній спадщині Івана Олександровича Наумова займають питання викладання геометрії в педагогічному ВНЗ та в загальноосвітній школі.

Навчання математики має великі можливості для розвитку творчих здібностей учнів. Під керівництвом Івана Олександровича і за його безпосередньою участю на підтримку вчителям було розроблено велику кількість навчальних посібників, методичних рекомендацій. На той час деякі питання методики викладання стереометрії були слабо розкриті у навчально-методичній літературі. Інші питання розкриті суперечливо. Так, суперечливістю відзначалося питання виконання креслень просторових фігур у шкільному курсі стереометрії. Такі обставини не лише не сприяли формуванню у вчителя твердої точки зору, але й взагалі дезорієнтували його. Саме ця проблема розкривається в роботі І.О. Наумова і Н.М. Чернецького *“Изображение пространственных фигур”*. В цій роботі даються вимоги до виконання креслень стереометричних фігур і шляхи реалізації цих вимог. Наприклад, “зображення має бути вірним, наочним і легко виконуваним. У зв’язку з цим рекомендується при побудові зображень користуватися паралельною проекцією”.

В роботі наводяться різноманітні приклади побудови зображень плоских фігур у просторі, розглядаються креслення просторових тіл та їх комбінацій. Крім того, наведено стандарт креслення ліній різних типів і різного призначення.

Всім відомо, що однією з цілей шкільного курсу геометрії є формування геометричної інтуїції та просторової уяви. Одним із шляхів досягнення цієї мети є розв’язування позиційних задач. Останні дозволяють розвивати і творчі

здібності учнів. Саме такі задачі стають об'єктом дослідження І.О. Наумова та Я.М. Жовніра. Результати цієї роботи були представлені в таких працях:

- *“Решение позиционных задач в курсе геометрии средней школы”*
- *“Решение позиционных задач в курсе стереометрии”*
- *“Решение позиционных задач повышенной трудности”*.

В роботах представлені задачі на побудову складних геометричних фігур, на побудову ліній, які утворюються перерізами, на побудову перетинів просторових геометричних тіл, на побудову тіней (власної та падаючої).

Доброю підтримкою при підготовці вчителя до уроків із стереометрії (особливо для розв'язування задач) є робота І.О.Наумова, Я.М. Жовніра, Є.П. Неліна та Б.В. Фурмана *“Решение планиметрических задач с использованием тригонометрии”*. В цій роботі пропонуються практично корисні вчителям задачі. Основна частина їх призначена для учнів, які цікавляться математикою. Задачі спрямовані на розвиток їх математичних здібностей, навичок алгебраїчних і тригонометричних перетворень.

Велику увагу І.О. Наумов приділяв підготовці майбутніх вчителів до їх професійної діяльності. Так, значним внеском у цю справу стала розробка разом із викладачами кафедри системи методичних рекомендацій, завдань для самостійних та контрольних робіт з курсів геометрії, алгебри і геометрії, матеріалів для підготовки до державних екзаменів з геометрії та алгебри і теорії чисел. Ці роботи побудовані за єдиною схемою: список рекомендованої літератури до кожної теми; 10-15 варіантів завдань для самостійних та контрольних робіт; розв'язання типових завдань. Крім того, ці посібники враховують специфіку підготовки шкільного вчителя: серед задач є й такі, які мають вихід на шкільний курс математики.

І.О.Наумов вважав, що міцність знань та навчальна працелюбність не можливі без активної, свідомої, самостійної роботи самих студентів. Важливу роль в самостійній роботі й активізації пізнавальної діяльності відіграють підготовлені навчально-методичні посібники.

Роботи І.О.Наумова не залишаються без уваги і сьогодні. Вони використовуються в навчальній праці, живуть і несуть користь і теперішньому поколінню студентів і вчителів.

Н.В. Григор'єва
аспірант

ЛАБОРАТОРІЯ ВЧЕНОГО

Робота науковця пов'язана з неупинним пошуком інформації. Сьогодні надає для цього великі можливості, з'являються альтернативні методи збереження, пошуку, представлення інформації. Але поряд з новітніми інформаційними технологіями ми продовжуємо використовувати першоджерела: книги, статті, наукові праці, рукописи, іноді навіть дрібні нотатки авторів, які зберігаються в державних та особистих архівах.

Розглядаючи сьогодні багатогранну діяльність професора Івана Олександровича Наумова, ми не можемо обійти стороною його кропітку працю в державних архівах. Її аналіз ми проводимо, спираючись на матеріали з особистого архіву вченого.

На сьогодні в архіві І.О. Наумова, окрім невеликих нотаток на окремих папірцях, зберігаються 17 зошитів, повністю списаних дрібним почерком Івана Олександровича. З них 3 зошити з назвою “Книжкова палата”, записи в яких зроблені Наумовим в 1969 році. Переглядаючи газети: “Іновець” (газета інституту народної освіти ім. О.О. Потебні) (1929-1932); “За більшовицькі кадри” (1933-1940); “За нові кадри” (1935-1941); “Харківський університет” (1945-1947), дослідник фіксує найцікавіші факти, пов'язані з життям Харківського університету. Перш за все, це матеріали, підготовлені до 130 - річного ювілею університету та до 70 – річчя з дня народження Дмитра Матвійовича Сінцова.

13 пронумерованих зошитів із особистого архіву І.О. Наумова містять записи, зроблені в “Центральном государственном архиве Октябрьской революции и социалистического строительства УССР в Харькове” в 1969 році. У цих зошитах Іван Олександрович робить нотатки при вивченні архівних документів, пов’язаних з діяльністю Харківського університету в 20-х роках ХХ століття. Він ретельно конспектує, а частіше навіть повністю переписує протоколи засідань математичних кафедр університету, учбові плани, звіти про закордонні відрядження вчених та проведення міжнародних конференцій. Саме така інформація була вихідною джерелознавчою базою для проведення подальшого аналізу і досліджень в галузі історії освіти (роботи, присвячені історії університетів та педагогічних інститутів, а також життю та діяльності І.С. Рижського та Д.Х. Роммеля) та історії математики (роботи, присвячені науково-педагогічній діяльності М.В. Остроградського, А.Ф. Павловського, Д.М. Сінцова, Р.Д. Пономарьова, М.М. Душина, Г. Ламе, А.К. Жбиковського, Д.М. Зейлігера).

Хочеться відмітити такий факт: якщо Іван Олександрович не мав можливості знайти необхідну інформацію в межах Харкова, часто на допомогу йому приходили знайомі науковці, які направлялись у відрядження, наприклад, до Москви чи до Ленінграду. Про це свідчить, наприклад, останній 17-й зошит з архіву І.О. Наумова, записи в якому зроблені Ращупкіним Георгієм Васильовичем. В Ленінградських бібліотеках Георгій Васильович переписав з газети “Наши Дни” для Наумова статтю “Записка 342 ученых”, яка була опублікована в 1905 році великою групою просвітників у зв’язку з проблемами та потребами освіти в Росії.

І.О.Наумов підготував понад 130 публікацій. В особистому архіві Івана Олександровича ми знайшли ще три його неопубліковані роботи.

Насамперед, це остання стаття об’ємом 28 сторінок – «Д.Х. Роммель – первый директор Харьковского педагогического института». В ній І.О.Наумов на основі аналізу спогадів Д.Х. Роммеля та додаткової літератури детально

розглядає історію створення і становлення Харківського університету і нашого педагогічного інституту. Вражає поєднання в роботі високого наукового рівня викладу матеріалу і вміння Івана Олександровича художньо представляти інформацію. У статті автор поряд з короткою біографічною довідкою про німецького професора, якому судилося стати першим директором нашого інституту, подає інформацію про становлення Д.Х. Роммеля як науковця, про його наукову діяльність за проведені в Харкові чотири роки. Наводить список праць Д.Х. Роммеля, написаних в дохарківській і в харківській періоди його життя.

Другою є стаття про талановитого харківського математика і педагога Миколу Михайловича Душина, яку вже згадував в доповіді С.О. Сичов.

Треття робота присвячена Дмитру Захаровичу Гордевському – учневі Д.М. Сінцова і науковому керівнику І.О. Наумова.

В написаних рукою Івана Олександровича робочих планах, текстах лекцій, залишених ним численних аркушах зберігаються його нотатки, які свідчать про ретельність, сумлінність і відповідальність, з якими Іван Олександрович готувався до кожного заняття зі студентами. Кожного разу перед тим, як зайти до студентської аудиторії, він обмірковував кожний елемент своєї лекції, розв'язував задачі до практичних занять, підбирав завдання до контрольних робіт, попередньо розв'язував їх, задалегідь розписував план засідання кафедри. Розмірковуючи над цими записами, починаєш розуміти, чому всі, хто працював і вчився у Івана Олександровича, кажуть, що для викладачів і студентів він був і залишається еталоном; чому переймали його звички і прагнули йому наслідувати.

Хотілося б відзначити, що з матеріалів особистого архіву І.О. Наумова дуже добре видно, яке значення він надавав підготовці робіт, приурочених до різних ювілейних дат і подій - в історії математичної науки, житті і діяльності вчених, історії нашого університету, факультету, кафедр. І дуже символічно, що розглядати діяльність, надбання і методи роботи І.О. Наумова нам випало в

період підготовки до святкування 200-ліття заснування нашого університету. Це час, коли ми начебто перегортаємо сторінки життя нашого закладу, вшановуємо пам'ять діячів, які залишили незабутній слід в його історії, традиціях, долях випускників.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ І.О. НАУМОВА

1. Наумов И.А. Геометрическая теория дифференциальных уравнений в трудах Д.М. Синцова: Автореферат кандидатской диссертации. – Х.: Изд-во Харьковского университета, 1954. - 12 с.
2. Наумов И.А. Д.М. Синцов. Очерк жизни и научно-педагогической деятельности. - Х.: Изд-во Харьковского университета, 1955. - 72 с.
3. Наумов И.А. Заметка о минимальных пфаффовых многообразиях// Ученые записки Харьковского пединститута. Т. 18, серия математическая, вып.1. – Х.: Изд-во Харьковского университета, 1956. - 4 с.
4. Наумов И.А. Работы Д. М. Синцова по неголомомной дифференциальной геометрии // Ученые записки Харьковского пединститута. Т. 21, серия математическая, вып. 2. – Х., 1957. – С. 199-234.
5. Наумов И.А., Котляревский Л. Г. К методике проведения практических занятий по арифметике в 5-м классе средней школы // Методический сборник. – Х.: Дорожный пед.кабинет, отдел учебных заведений ЮЖД, 1958. - 10 с.
6. Наумов И.А., Котляревский Л. Г. Школьный геодезический полигон// Методический сборник. – Х.: Дорожный пед. кабинет, отдел учебных заведений ЮЖД, 1958. - 6 с.
7. Наумов І.О., Котляревський Л.Г. До методики проведення практичних занять з геометрії в VI-VII класах середньої школи // XIV звітна наукова конференція Харківського державного педагогічного інституту. Тези доповідей. Секція фізики, математики і основ виробництва. - Х., 1959. – 1 с.
8. Наумов І.О., Рабинович М.З. Доведення ознак подільності чисел за допомогою теорії конгруенцій // XIV звітна наукова конференція Харківського державного педагогічного інституту. Тези доповідей. Секція фізики, математики і основ виробництва. - Х., 1959. – 2 с.
9. Наумов И.А., Котляревский Л. Г. К методике проведения практических занятий по геометрии в VIII классе // Ученые записки Харьковского

пединститута. Т. 33, серия педагогическая. – Х., 1959. – С. 75-93.

10. Наумов И.А., Рабинович М.З. Об искусственных способах решения систем сравнений первой степени с одним неизвестным // Ученые записки Харьковского пединститута. Т.34, серия математическая, вып.3. – Х., 1960. - 4 с.

11. Наумов И.А. Работы Д. М.Синцова по теории коннексов // Тезисы докладов и сообщений межвузовской конференции по истории физико-математических наук 25 мая – 2 июня 1960г. – М.: Изд-во МГУ, 1960. - 1 с.

12. Наумов І.О., Рабинович М.З. Доведення теорем Гюльдена елементарним способом та їх застосування до розв'язування задач на тіла обертання // XV звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей. Секція фізики, математики і основ виробництва. – Х., 1960. - 2 с.

13. Наумов И.А., Рабинович М.З. К вопросу об искусственных способах решения сравнений первой степени с одним неизвестным // Ученые записки Харьковского пединститута. Т.39, серия математическая, вып.4, – Х., 1961. - 6 с.

14. Наумов И.А. ., Рабинович М.З. О некоторых способах вывода общих признаков делимости на числа, оканчивающиеся единицей, тройкой, семеркой, девяткой // Ученые записки Харьковского пединститута. Т. 39, серия математическая, вып. 4, – Х., 1961. - 6 с.

15. Наумов И.А., Рабинович М.З. Об общих признаках делимости в двоичной системе счисления // Ученые записки Харьковского пединститута. Т. 39, серия математическая, вып. 4, – Х., 1961. - 2 с.

16. Наумов И.А., Рабинович М.З. Арифметические приложения теории сравнений // Ученые записки Харьковского пединститута. Т. 39, серия математическая, вып. 4, – Х., 1961. - 28 с.

17. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про загальні ознаки подільності чисел у системі числення за основою $q = 2^k (k \geq 1)$ // XVI звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з фізики, математики, основ виробництва і хімії. - Х., 1961. - 2 с.

18. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про деякі загальні ознаки подільності

чисел у дванадцятковій системі числення// XVI звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з фізики, математики, основ виробництва і хімії. – Х., 1961. - 1 с.

19. Наумов І.О. Роботи Д.М. Сінцова з теорії конексів і їх застосування до теорії диференціальних рівнянь// Історико-математичний збірник, 3. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. - 17 с.

20. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про загальні ознаки подільності на прості числа в довільній системі числення// XVII звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з фізики, математики, основ виробництва і хімії. – Х., 1962. - 2 с.

21. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про загальні ознаки подільності у трійковій системі числення// XVII звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з фізики, математики, основ виробництва і хімії. – Х., 1962. - 1 с.

22. Доказательство теорем Гюльдена элементарным путем и их применение к решению задач. Методическое пособие для учителей математики Харьковской области и студентов физ.-мат. фак-та пединститута для работы математических кружков/ Сост. Наумов И.А., Рабинович М.З. – Х.: ХГПИ, Харьк. обл. отделы народного образов., Харьк. обл. станция юных техников, 1963.-32 с.

23. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про загальні ознаки подільності чисел у вісімковій системі числення// XVIII звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з фізики, математики, основ виробництва і хімії. – Х., 1963. - 1 с.

24. Гайдук Ю.М., Наумов І.О. До історії Полтавського гуртка любителів фізико-математичних наук (діяльність у галузі математики)// XVIII звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з фізики, математики, основ виробництва і хімії. – Х., 1963. - 6 с.

25. Наумов И.А. Работы Д.М.Синцова по теории коннексов// Вопросы истории физико-математических наук. – М.: Высшая школа, 1963. – С 43 - 49.

26. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про розв'язування систем конгруенцій першого степеня з декількома невідомими за простим модулем способом

послідовного виключення невідомих (із застосуванням теорії символічних дробів)// XIX звітна наукова конференція ХДП. Тези доповідей з математики, фізики і основ виробництва. – Х.,1964. - 3 с.

27. Наумов І.О. Роботи математиків України з неголономної диференціальної геометрії (1917-1960 рр.)// XIX звітна наукова конференція ХДП. Тези доповідей з математики, фізики і основ виробництва. – Х.,1964.-4 с.

28. Гайдук Ю.М., Наумов І.О., Чайковський Н.А. З історії чесько-російських і чесько-українських математичних зв'язків в XIX - першій половині XX століть// XIX звітна наукова конференція ХДП. Тези доповідей з математики, фізики і основ виробництва – Х.,1964. - 6 с.

29. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Русские страницы Г. Ламе// Историко-математические исследования, XVI. – М.: Наука, 1965. – С 337 -372.

30. Naumov I.A., Lomov G.I. Uber die wissenschaftliche Forschungsarbeit der Lehrstuhle des Charkower Staatlichen Pädagogischen Instituts "G.S. Skoworoda"// Zeitschrift des Pädagogischen Instituts Magdeburg. Berichte Forschungsergebnisse Diskussionsbeiträge, Nr 5-6/1965. - S. 13-17.

31. Наумов І.О. Роботи вітчизняних математиків з неголономної диференціальної геометрії// XX звітна наукова конференція ХДП. Тези доповідей з математики і фізики. – Х.,1965. - 3 с.

32. Наумов І.О., Рабинович М.З. Елементарний спосіб доведення деяких ознак подільності в десятковій системі числення// XX звітна наукова конференція ХДП. Тези доповідей з математики і фізики. – Х.,1965. - 2 с.

33. Наумов И.А. Педагогическая деятельность А.К. Жбиковского в Литве и его научное творчество// Материалы VI конференции по истории науки в Прибалтике. - Вильнюс: АН Литовской ССР, 1965. - 4 с.

34. Наумов И.А. Работы математиков Украины по неголономной дифференциальной геометрии// История и методология естественных наук, 5, математика, М.: МГУ, 1966. – С. 105-117.

35. Naumov I.A. Einige aktuelle Fragen der Lehrerausbildung in der

Sowjetunion// Zeitschrift des Pädagogischen Instituts Magdeburg. Berichte Forschungsergebnisse Diskussionsbeiträge, Nr. 3/1966. - S. 32-48.

36. Наумов І.О. А. Ф. Павловський - професор математики Харківського університету// XXI звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з математики і фізики. – Х.,1966. - 3 с.

37. Гайдук Ю.М., Наумов І.О. Місцева математична традиція як тема з курсу історії математики в педагогічних інститутах// XXI звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з математики і фізики. – Х.,1966. - 5 с.

38. Наумов І.О., Рабинович М.З. Про штучні способи розв'язування конгруенцій другого степеня за простим модулем// XXI звітна наукова конференція ХДПІ. Тези доповідей з математики і фізики. – Х.,1966. - 3 с.

39. Наумов І.О. Роботи вітчизняних математиків з неголономної диференціальної геометрії// Нариси з історії техніки і природознавства. Республіканський міжвідомчий збірник, вип.8, - К.: АН УРСР, Наукова думка, 1966. – С. 80-90.

40. Наумов І.А., Рабинович М.З. Элементарные сведения по теории сравнений и их некоторые арифметические приложения. Методическая разработка для студентов института и учителей математики по проведению кружковой работы с учащимися средней школы. – Х.: Харьковский институт усовершенствования учителей, ХГПИ, 1967. - 44 с.

41. Наумов І.А. Д.М.Синцов (к 100-летию со дня рождения)// Математика в школе. – М., 1967, № 6. – С. 84 - 85.

42. Наумов І.А. Дмитрий Матвеевич Синцов (к 100-летию со дня рождения)// Украинский математический журнал, 20, 2. - К., 1968. – С. 232 - 237.

43. Наумов І.А. Педагогические взгляды и деятельность Д. М. Синцова// Материалы межвузовской научной конференции математических кафедр пединститутов центральной зоны РСФСР. - Тула, 1968. - 4 с.

44. Зільберштейн А. І., Наумов І.О. Педвуз і наука// Республіканська

учительська газета "Радянська освіта", 27.07.1968, №59 (1788). - 0,2 др.арк.

45. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Историческое прошлое связей между математическими культурами Чехословакии и СССР// "Труды" Тбилисского университета, 18, 129, серия механико-математических наук, VI. – Тбилиси: Изд-во Тбилисского университета. - 18 с.

46. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Международный опыт модернизации преподавания математики в США как предмет спецсеминара для учителей математики и студентов// Развитие и совершенствование взаимосвязи вуза и школы. Тезисы докладов республиканской научно-практической конференции. – Симферополь: Изд-во "Крым", 1969. - 2 с.

47. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Полтавский кружок любителей физико-математических наук (1898-1917 гг.)// Вопросы истории естествознания и техники. - М.: АН СССР, Наука, вып.1, (26), , 1969. - 2 с.

48. Наумов И.А. Н.Д.Зейлигер - выдающийся советский геометр// Материалы к научной конференции преподавателей математических кафедр пединститутов Сибири. - Новокузнецк, 1969. - 4 с.

49. Наумов И.А., Рабинович М.З. Множества, импликации и сравнения и их некоторые приложения (факультативный курс)// Материалы к научной конференции преподавателей математических кафедр пединститутов Сибири. - Новокузнецк, 1969. - 2 с.

50. Наумов И.О. Педагогічні погляди і педагогічна діяльність С.Н. Бернштейна// Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 50-річчю Харківського державного педагогічного інституту.- Х., 1969. - 2 с.

51. Наумов И.А. Математическое творчество Д.Н.Зейлигера. Из истории науки и техники Молдавии// Материалы III Молдавской конференции по истории науки и техники. – Кишинев: АН Молдавской ССР, 1969. - 3с.

52. Наумов И.А., Рабинович М.З. Роль факультативных занятий по математике в профессиональной ориентации учащихся средней школы и подготовка студентов пединститутов к их проведению// Профессиональная

ориентация и консультация молодежи. Материалы к межвузовской научной конференции. - Новокузнецк, 1970. - 2 с.

53. Гайдук Ю.И., Наумов И.А. Габриель Ламе в России// Природа. Журнал АН СССР. – М.: Наука, 1970, № 8. – С. 85-87.

54. Наумов И.А. Развитие неголономной дифференциальной геометрии советскими математиками// Материалы по истории физико-математических наук. XIII Международный Конгресс по истории науки. – М.:Наука, 1971.–С.34.

55. Наумов И.А. Харьковская геометрическая школа (1917-1950)// Математика и механика. Тезисы докладов VI Казахской межвузовской научной конференции по математике и механике, ч.1, Математика. - Алма-Ата, 1971.-4с.

56. Наумов І.О. Про роботи Д.М.Зейлігера в галузі геометрії// Нариси з історії техніки і природознавства. Республіканський міжвідомчий збірник, вип.15. – К.: АН УРСР, Наукова думка, 1971. - 10 с.

57. Наумов И.А. К вопросу о научных связях Харьковской геометрической школы с прибалтийскими геометрами// Материалы IX межреспубликанской конференции по истории естествознания и техники в Прибалтике. – Вильнюс: АН Литовской ССР, 1972. – С. 155-157.

58. Наумов И.А., Рабинович М. З. Математик А.К. Жбиковский и его связи с Литвой// Материалы IX межреспубликанской конференции по истории естествознания и техники в Прибалтике. – Вильнюс: АН Литовской ССР, 1972. - 6 с.

59. Изображение пространственных фигур. Методические рекомендации в помощь учителям школ/ Сост Наумов И.А., Чернецкий. - Х.: Облсовет педобщества, лаборатория экспериментальной дидактики ХГПИ, областной институт усовершенствования квалификации учителей, 1972. - 32 с.

60. Гайдук Ю.М., Дахия С.А., Наумов И.А. К истории подготовки первого Всесоюзного съезда математиков (Харьков, 1930)// Наука и техника (вопросы истории и теории), IV, ч. 2. – Л., 1972. - 4с.

61. Наумов І.О., Боданський Ф.Г., Недвига Н.В., Рабинович М.З. Досвід

введення понять теорії множин і математичної логіки в курс математики середньої школи і технікуму// Вестник Харьковского университета, 91, Психологія, 6. - X., 1973. - 4с.

62. Наумов І.О., Веселовський С.Б. Геометрія (програма і методичні вказівки). – X.: ХДПІ, 1973. - 16 с.

63. Наумов І.А. Создание Харьковской геометрической школы Д.М. Синцова// Наука и техника (вопросы истории и теории), VIII, ч. 2. – Л.: АН СССР, 1973. – С. 41-43.

64. Наумов І.А., Боданский Ф.Г., Дмитриева І.М., Рабинович М.З. Некоторые проблемы построения систематического курса математики в начальной школе// Тезисы Всесоюзной конференции "Формирование умений и навыков в области познавательной деятельности в процессе изучения основ наук", I. - Славянск, 1974. - 2с.

65. Наумов І.А., Сословская А.Т. Р.Д. Пономарев как физик и педагог// Вопросы истории физико-математических наук. Краткие тезисы докладов II Всесоюзной научной конференции по истории физико-математических наук. - Тамбов, 1974. - 2 с.

66. Гайдук Ю.М., Наумов І.А. Опыт зондажа историко-математических представлений у учителей математики средней школы// Вопросы истории физико-математических наук. Краткие тезисы докладов II Всесоюзной научной конференции по истории физико-математических наук. - Тамбов, 1974. – С. 177-179.

67. Геометрія. Методичні вказівки і контрольна робота № 3 для студентів-заочників фізико-математичного факультету/ Скл. Наумов І.О., Веселовський С.Б. – X.: ХДПІ, 1974. - 14 с.

68. Наумов І.А., Боданский Ф.Г., Рабинович М.З. Формирование абстрактных математических понятий как способ диагностики умственного развития школьника// Вопросы диагностики психологического развития. Тезисы Всесоюзного симпозиума. - Таллин, 1974. - 2 с.

69. Наумов И.А., Боданский Ф.Г., Дмитриева И.М., Рабинович М.З. К вопросу о психологических предпосылках построения систематического курса математики в начальных классах школы// Вестник Харьковского университета, 122, Психология, 8. – Х.: Вища школа, 1975. - 9 с.

70. Гайдук Ю.М, Наумов И.А. Академик М.В. Остроградский и его связи с математиками и механиками Прибалтики// История науки и науковедение. X Прибалтийская конференция по истории науки. – Рига: АН Латвийской ССР, 1975. - 4 с.

71. Боголюбов А.Н., Наумов И.А. Глава вторая. Педагогические институты. 3. Годы войны, восстановления и дальнейшего развития народного хозяйства (1941-1958)// История математического образования в СССР. – К.: АН УССР, Наукова думка, 1975. – С. 207-223.

72. Боголюбов А.Н., Наумов И.А. Глава вторая. Педагогические институты. 4. Период развитого социализма// История математического образования в СССР. – К.: АН УССР, Наукова думка, 1975. – С. 223-245.

73. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Изучение международного опыта модернизации преподавания математики в средней школе в рамках спецсеминара в педагогическом институте// Проблемы совершенствования методической подготовки учителя математики в педагогическом вузе. Материалы Всесоюзной научной конференции, Могилев, 17-19 сентября 1975. - Минск, 1975. - 2 с.

74. Наумов И.А., Жихарь Н.А., Рабинович М.З. К вопросу о методической подготовке студентов к проведению факультативных курсов по математике в средней школе// Проблемы совершенствования методической подготовки учителя математики в педагогическом вузе. Материалы Всесоюзной научной конференции, Могилев, 17-19 сентября 1975. - Минск, 1975. - 3с.

75. Наумов И.А., Меликян Г.С. Предисловие// Исследование интеллектуальных возможностей и учебной деятельности младшего школьника. Сборник статей и материалов. - Ереван, 1975. - 2с.

76. Наумов И.А., Боданский Ф.Г., Дмитриева И.М., Рабинович М.З. Некоторые проблемы построения систематического курса математики в начальных классах// О стимуляции активности учащихся к учебной деятельности. Процесс обучения. Тезисы докладов межреспубликанской конференции "Психология активности человека и проблемы обучения", ч.1. - Целиноград, 1976. - 3 с.

77. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Академик М. В. Остроградский и его связи с Прибалтикой// Из истории естествознания и техники Прибалтики, V. – Рига: АН Латвийской ССР, 1976. – С. 60-67.

78. Наумов И.А. Роль Д.М. Синцова в распространении и развитии геометрии Лобачевского// Всесоюзная научная конференция по неевклидовой геометрии "150 лет геометрии Лобачевского", Казань 30 июня-2июля 1976. Тезисы докладов. – М., 1976. – С. 146.

79. Решение позиционных задач в курсе геометрии средней школы. Методические рекомендации учителям-математики и студентам физико-математического факультета педагогического института/ Сост. Жовнир Я.М., Наумов И.А. – Х.: Харьковский областной совет педагогического общества, областной институт усовершенствования квалификации учителей, 1976. – 63 с.

80. Наумов И.А., Маркуш И.И. К переписке В.А. Стеклова с Н.Д. Пильчиковым// Материалы XXIX научной конференции профессорско-преподавательского состава Ужгородского университета. Секция математических наук. – Ужгород: Ужгородский университет, 1975, - С. 151-157. Рукопись депонирована в ВИНТИ 10 марта 1976, №705- 76, Деп.

81. Наумов И.А., Жихарь Н.А., Рабинович М.З. О совершенствовании подготовки студентов к проведению факультативных занятий по математике в средней школе// Пути совершенствования методики факультативных занятий. Тезисы докладов Всесоюзного совещания, ноябрь 1976, Ташкент. – М.: НИИ содержания и методов обучения АПН СССР, 1976. - 3 с.

82. Наумов И.А., Боданский Ф.Г. Работа отраслевой лаборатории

института как фактор повышения эффективности подготовки учителя// Преемственность в учебно-воспитательной работе между вузом и школой по математике. Материалы докладов республиканского научно- методического семинара. - Даугавпилс, 1977. - 3 с.

83. Наумов И.А. Роль курса геометрии в пединституте в подготовке учителя математики// Преемственность в учебно-воспитательной работе между вузом и школой по математике. Материалы докладов республиканского научно- методического семинара. - Даугавпилс, 1977. - С. 89-91.

84. Наумов І.О., Назаренко М.А. Школа-лабораторія як передумова психолого-педагогічних досліджень навчальної діяльності// Тези республіканської наукової конференції "Проблеми подальшого розвитку педагогічних і психологічних наук в світлі рішень XXV з'їзду КПРС". - К., 1977. - 2 с.

85. Наумов И.А. О развитии Д.М. Синцовым метода Миндинга интегрирования дифференциальных уравнений// Роль Тартусского университета в развитии отечественной науки и в подготовке научно- педагогических кадров. Тезисы докладов XI Прибалтийской конференции по истории науки и техники. - Тарту, 1977. – С. 57-60.

86. Наумов И.А. Вклад харьковских математиков в распространение и развитие геометрии Лобачевского// Наука и техника. Вопросы науки и теории. Сборник научных трудов Ленинградского отделения Советского национального объединения истории и философии естествознания и техники. Вып IX. - М.-Л.: Институт истории естествознания и техники АН СССР, 1977. – С. 56-58.

87. Геометрія. Методичні вказівки і контрольна робота № 4 для студентів- заочників фізико-математичного факультету/ Скл. Веселовський С.Б., Наумов І.О. – Х.: ХДПІ, 1977. – 18 с.

88. Розв'язування позиційних задач підвищеної трудності. Методичні рекомендації вчителям і студентам фіз.-мат.фак-ту пединституту для

проведення гурткової роботи і факультативних занять в середній школі/ Скл. Жовнір Я.М., Наумов І.О. – Х.: Харківська обласна рада пед. товариства, ХДП, обласний інститут удосконалення кваліфікації вчителів, 1978. – 65 с.

89. Наумов И.А., Боданский Ф.Г., Рабинович М.З. Из опыта разработки и преподавания факультативного курса аналитической геометрии в седьмом классе// Тезисы докладов Всесоюзной конференции "Роль факультативных занятий в определении содержания и методов обучения в школе будущего", 18-20 октября 1978г., Кишенев. – М.: НИИ содержания и методов обучения АПН СССР, 1978. - 3 с.

90. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Изучение международного опыта модернизации преподавания математики в средней школе в рамках спецсеминара в педагогическом институте// Проблемы подготовки учителя математики в пединститутах. Сборник трудов, вып. 4, 51. - М.: Московский гос. заочный пединститут, 1977. (издан в 1978г.) - 6 с.

91. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. О состоянии преподавания истории математики в педвузах Украины// Тезисы докладов III Всесоюзной научной конференции по истории физико-математических наук. - Тбилиси, 1978. – С. 15-16.

92. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. К научной биографии М.В. Остроградского// Наука и техника. Вопросы истории и теории. Вып X. - М.-Л.: АН СССР, 1979. – С. 62-64.

93. Наумов И.А. Научно-исследовательская работа преподавателей как один из факторов профессиональной подготовки учителя// Улучшение качества подготовки педагогических кадров и повышение уровня идейно-политического воспитания студенческой молодежи в свете решений XXV съезда КПСС. Тезисы республиканской научной конференции 12-14 ноября 1979г., Харьков. – Х., 1979. - 3 с.

94. Жовнір Я.М., Наумов І.О. Розв'язування позиційних задач у курсі стереометрії// У світі математики, вип. 10. – К., Рад. шк., 1979. – 139-153 с.

95. Учебные алгоритмы по алгебре и элементарным функциям. Методические рекомендации для учителей и студентов выпускных курсов пединститута/ Сост. Жовнир Я.М., Крамор В.С., Наумов И.А., Рябчинская В.Д. – Х.: Харьковский областной совет пед. общества, ХГПИ, 1980. – 85 с.

96. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. К истории советских математических съездов// Вопросы истории естествознания и техники, вып 3(67) – 4(68). – М.: Институт истории естествознания и техники АН СССР, Наука, 1980. - 2 с.

97. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. История математики в школе и педвузе// Проблемы подготовки учительских кадров в свете требований постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР “О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учащихся общеобразовательных школ и подготовки их к труду”. Пути совершенствования подготовки учителей математики в условиях работы со студентами, подготовленными школой в соответствии с новым содержанием школьного курса математики. Тезисы республиканской научно-методической конференции. - Даугавпилс, 1980. - 1,5 с.

98. Наумов И.А. О связях в изучении вузовского и школьного курсов геометрии// Проблемы подготовки учительских кадров в свете требований постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР “О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учащихся общеобразовательных школ и подготовки их к труду”. Пути совершенствования подготовки учителей математики в условиях работы со студентами, подготовленными школой в соответствии с новым содержанием школьного курса математики. Тезисы республиканской научно-методической конференции. - Даугавпилс, 1980.-1,5 с.

99. Наумов И.А., Рябчинская В.Д. Пробный учебник для школ «Геометрия» А.В. Погорелова и ознакомление с ним студентов// Проблемы подготовки учительских кадров в свете требований постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР “О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учащихся общеобразовательных школ и подготовки их к труду”. Пути совершенствования подготовки учителей математики в условиях работы

со студентами, подготовленными школой в соответствии с новым содержанием школьного курса математики. Тезисы республиканской научно-методической конференции. - Даугавпилс, 1980. - 1,5 с.

100. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Концепция спецкурса истории математики в Харьковском педагогическом институте// V Республиканская конференция математиков Белоруссии. Тезисы докладов. 29-31 октября 1980г, ч. 1. - Гродно, 1980. - 1 с.

101. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. О значении I Всесоюзного съезда математиков// V Республиканская конференция математиков Белоруссии. Тезисы докладов. 29-31 октября 1980г. Ч. 1. - Гродно, 1980. - 1 с.

102. Наумов И.А., Жихарь Н.А. Из опыта подготовки студентов Харьковского пединститута к проведению факультативных занятий по математике в средней школе// Проблемы подготовки учителей к проведению факультативных занятий в средней школе. – М., 1980. - 1 с.

103. Решение планиметрических задач с применением тригонометрии. Методические рекомендации учителям и студентам педагогических институтов/ Сост. Жовнир Я.М., Наумов И.А., Нелин Е.П., Фурман Б.В. –Х.: Харьковский областной совет пед. общества, ХГПИ, Областной институт усовершенствования квалификации учителей, 1981. – 86 с.

104. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Систематически культивировать эвристическое мышление будущего учителя математики// Роль идей кибернетики в профессиональной подготовке учителя. Предварительная публикация. - Москва- Могилев: Научный совет по комплексной проблеме «Кибернетика» АН СССР, МП СССР, Могилевский гос. пединститут, 1981. – С. 17-19.

105. Наумов И.А., Рабинович М.З. Некоторые особенности подготовки учителя к формированию у учащихся 4-5 классов аксиоматического метода// Роль логики в профессиональной подготовке учителя. Предварительная публикация. - Москва- Могилев: Научный совет по комплексной проблеме

«Кибернетика» АН СССР, МП СССР, Могилевский гос. пединститут, 1981. – С. 19-20.

106. Наумов И.А., Золотухина С.Т. Подготовка студентов педвуза к формированию трудовой активности у школьников// Сборник тезисов межвузовской научно-практической конференции "Формирование общественной и трудовой активности учащейся молодежи в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы". - Сумы, 1984. – С. 103-104.

107. Наумов И.А., Золотухина С.Т. Формирование интереса к педагогической профессии у будущих учителей в системе воспитательной работы// Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете Основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. Тезисы докладов и выступлений на Всесоюзной научно-практической конференции. - Полтава, 1985. – С. 160-162.

108. Наумов И.А., Лемента Ю.А., Роговая О.В., Стасенко В.Д. О формировании экономического мышления на уроках математики в советской школе// Программа XXXX отчетной научной конференции за 1986г. – Х.:ХГПИ, 1987. - 1с.

109. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. История математики как предмет научных исследований и преподавания в дореволюционном Харьковском университете// Программа XXXX отчетной научной конференции за 1986г. – Х.: ХГПИ, 1987. - 1с.

110. Геометрия. Методические указания и контрольная работа 1/ Сост. Наумов И.А., Стасенко В.Д., Веселовский С.Б. – Х.: ХГПИ, 1987. – 20 с.

111. Геометрия. Методические указания и контрольная работа 2 / Сост. Наумов И.А., Стасенко В.Д., Веселовский С.Б. – Х.: ХГПИ, 1987. – 24 с.

112. Геометрия. Методические указания и контрольная работа 3 / Сост. Наумов И.А., Стасенко В.Д., Веселовский С.Б. – Х.: ХГПИ, 1987 - 22 с.

113. Гайдук Ю.М., Наумов И.А. Уроженец Риги И.С. Рижский - первый

ректор Харьковского университета// Проблемы развития науки и техники Прибалтики. XV Прибалтийская конференция по науке и технике. - Рига, 1987. – С. 159-161.

114. Элементы геометрии Лобачевского во внеклассной работе по математике в школе. Методические рекомендации учителям математики/ Сост. Наумов И.А. – Х.: ХГПИ, 1987. – 32 с.

115. Наумов И.А. В.Г. Имшенецкий. Механика в Харьковском университете. Механика в Харькове// История механики в России. – К.: АН УССР, Наукова думка, 1987. – С. 248-252, 280-282.

116. Диагностическая методика определения степени сформированности вычислительных навыков у учащихся 1 классов. В помощь учителям начальных классов/ Сост. Наумов И.А., Петренко Г.Г., Волощенко Л.И. – Х.: ХГПИ, 1987. – 1,16п./л.

117. Наумов И.А. К истории физико-математического факультета ХГПИ// Ленинские чтения по итогам научно-исследовательской работы в 1987г. – Х.: ХГПИ, 1988. – С. 77.

118. Наумов И.А. Элементы геометрии Лобачевского как тема факультативных занятий для средней школы// Программа первых студенческих педагогических чтений. – Х.:ХГПИ, 1988. – С. 9.

119. Задания для самостоятельной работы студентов педвузов по геометрии с методическими указаниями. Задания 1 и 2/ Сост. Наумов И.А., Веселовский С.Б., Стасенко В.Д., Зоря В.Д. – Х.: ХГПИ, 1988. – 41 с.

120. Наумов И.А. О развитии геометрических исследований в Харьковском университете// В.Н. Вернадский и отечественная наука. Тезисы докладов Всесоюзной научной конференции по истории науки и техники, посвященной 125-летию со дня рождения В.Н. Вернадского. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 126.

121. Задания для самостоятельной работы студентов педвузов по алгебре и геометрии с методическими указаниями. Задание 1/ Сост.

Наумов И.А., Зоря В.Д., Стасенко В.Д., Веселовский С.Б. – Х.: ХГПИ, 1988. – 39 с.

122. Задания для самостоятельной работы студентов педвузов по алгебре и геометрии с методическими указаниями. Задание 2/ Сост. Наумов И.А., Зоря В.Д., Стасенко В.Д., Веселовский С.Б. – Х.: ХГПИ, 1988. – 36 с.

123. Решение задач с производственно-экономическим содержанием на уроках математики в 6-8 классах. Методические рекомендации для студентов физ.-мат. факультета/ Сост. Лемента Ю.А., Наумов И.А. – Х.:ХГПИ, 1988.–32 с.

124. Наумов И.А. О роли курсовых работ в улучшении специальной и методической подготовки будущих учителей математики// Ленинские чтения по итогам научно-исследовательской работы преподавателей в 1988 году. – Х., 1989. - 0,25 с.

125. Экономическое воспитание учащихся на уроках математики. Методические рекомендации для студентов физ.-мат. факультета пединститута/ Сост. Лемента Ю.А., Наумов И.А. – Х.: ХГПИ, 1988. – 30 с.

126. Наумов И.А., Горлач Н.И., Лемента Ю.А. Средства и формы экономического обучения и воспитания школьников в процессе изучения математики// Экономическое образование и воспитание учащихся: Пособие для учителя. – К.: Рад. шк., 1989. – С. 117-150.

127. Завдання для самостійної роботи студентів педвузів з алгебри і геометрії з методичними вказівками. Завдання 3/ Укл. Наумов І.О., Зоря В.Д. – Х.: ХДПУ, 1990. – 40 с.

128. Завдання для самостійної роботи студентів педвузів з алгебри і геометрії з методичними вказівками. Завдання 5/ Укл. Наумов І.О., Зоря В.Д. – Х.: ХДПУ, 1990. – 38 с.

129. Завдання для самостійної роботи студентів педвузів з геометрії з методичними вказівками. Завдання 3/ Укл. Наумов І.О., Веселовський С.Б., Зоря В.Д., Стасенко В.Д. – Х.: ХДПУ, 1990. – 20 с.

130. Завдання для самостійної роботи студентів педвузів з геометрії з методичними вказівками. Завдання 4/ Укл. Веселовський С.Б., Наумов І.О., Стасенко В.Д., Зоря В.Д. – Х.: ХДПУ, 1990. – 24 с.

131. Геометрія. Методичні рекомендації по підготовці до державного екзамену з математики/ Скл. Наумов І.О., Веселовський С.Б. – Х.: ХДПУ, 1990. – 35 с.

132. Завдання для самостійної роботи студентів педвузів з алгебри і геометрії з методичними вказівками. Завдання 4/ Упор. Наумов І.О., Зоря В.Д. – Х.: ХДПУ, 1991. – 32 с.

133. Алгебра і теорія чисел. Методичні рекомендації по підготовці до державного екзамену з математики/ Упор. Наумов І.О., Лементя Ю.О., Зоря В.Д. – Х.: ХДПУ, 1991. – 40 с.

134. Наумов И.А., Горзий Т.А., Зоря В.Д. О методическом обеспечении самостоятельной работы студентов при изучении геометрии и алгебры в пединституте// Научно-практические аспекты повышения качества подготовки учителей математики и информатики в условиях перестройки народного образования Казахской ССР. Тезисы докладов Республиканской межвузовской конференции, ч. 1. – Алма-Ата, 1991. – С. 70-71.

135. Из истории физико-математического факультета Харьковского государственного педагогического института им. Г.С. Сковороды (к 180- летию института). Методические рекомендации для преподавателей и студентов / Сост. Наумов И.А. – Х.: ХГПИ, 1991 – 24 с.

136. Горзій Т.О., Зоря В.Д., Наумов І.О. Методичне забезпечення вивчення геометрії студентами педінститутів як засіб формування їх пізнавальної активності// Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів та студентів. Тези доповідей на республіканській науково-практичній конференції. – Х.: ХДПІ, 1992. - С. 153-154.

І.О. НАУМОВ У СІМ'Ї

ІНТЕРВ'Ю З ДРУЖИНОЮ І.О.НАУМОВА

Інтерв'ю відбулося 24 жовтня 2003 року. Його провели студентки групи 2МІ-б фізико-математичного факультету Селезньова Анастасія, Бухало Наталія, Швидка Катерина.

Людмила Іванівна Наумова (народилася 4.10.1934) стала дружиною Івана Олександровича в 1957 році, будучи студенткою останнього 4 курсу філологічного факультету Харківського педагогічного інституту ім. Г.С. Сковороди. 7 років працювала викладачем української мови та літератури в середній школі №116 м. Харкова, 24 роки – в обліково-кредитному технікумі.

Кор.: Як доля привела Івана Олександровича до Харкова?

Л.І.: Під час прориву блокади Ленінграда у січні 1943 року Іван Олександрович був тяжко поранений у ліве плече. Його відправили на лікування у Середню Азію. Додому зміг повернутися тільки наприкінці 1943 року, бо захворів ще й на лихоманку. За цей час батькам прийшло повідомлення, що він зник безвісти. Дома вважали, що його вже немає в живих. Але через деякий час йому все ж таки з великими труднощами вдалося потрапити додому.

Мати порадила йому працювати в колгоспі. Проте Іван Олександрович вирішив піти у Будьонівську школу, яку сам закінчив, і в якій почав працювати воєнруком та вчителем математики. Іван Олександрович разом з друзями прагнув навчатися далі. Як фронтовики, вони могли бути зараховані до будь-якого вузу без екзаменів. Спочатку мали намір вступити до Воронежського лісопозавального інституту, а потім поїхали до Харкова. Перш за все пішли до класичного університету. Після війни майже всі гуртожитки в місті були зруйновані, а їм не було де жити. Місце у гуртожитку знайшлося для них лише на провулку Фанінському в педагогічному інституті, який вони і обрали.

Кор.: Що Ви можете розповісти про батьків Івана Олександровича?

Л.І.: Батьки Івана Олександровича були простими селянами. Мати – з великої селянської сім'ї. Її батько був членом Курської земської управи, культурною і освіченою людиною.

Кор.: Якби Вас попросили назвати Івана Олександровича одним словом, яке б слово ви вжили?

Л.І.: Одним словом його можна назвати – “фронтовик”.

Кор.: Чи була у Івана Олександровича заповітна мрія?

Л.І.: Він палко бажав подовше прожити. Надто вже важкими були його поранення і операція.

Кор.: Ким мріяв стати у дитинстві?

Л.І.: Ще з дитинства мріяв стати вчителем і став ним.

Кор.: Які якості у людині найбільше цінував Іван Олександрович?

Л.І.: Працездатність, розум, порядність.

Кор.: Чи були люди, яких Іван Олександрович вважав своїми вчителями?

Л.І.: Іван Олександрович часто з великою вдячністю згадував шкільного вчителя математики. Це був дуже інтелігентний, високоосвічений чоловік, який якимось незвіданими шляхами потрапив із Ленінграда до їх глухого села. Він зміг дати своїм учням міцні знання, різносторонню освіту і гарне виховання.

Великий слід в його житті залишив Гордевський Дмитро Захарович, який був його і науковим керівником, і наставником у викладацькій роботі. Дуже поважав також Березняка Григорія Євдокимовича та Аграновича Зиновія Самойловича.

Кор.: А люди, які вважали Івана Олександровича своїм вчителем ?

Л.І.: Таких дуже багато. Іван Олександрович з ними часто зустрічався.

Кор.: Не могли б Ви назвати друзів Івана Олександровича?

Л.І.: Друзів було чимало, може я когось і не згадаю.

Довгі роки його найближчим другом був Синельников Яків Рафаїлович. З аспірантських років він щиро товаришував із Одаренко Миколою Леонтовичем

та Івницьким Тарасом Григоровичем. Серед його друзів було багато колег по факультету та університету: Березняк Григорій Євдокимович, Жихар Микола Андрійович, Жовнір Яків Михайлович, Гетьманець Михайло Федосійович, Лисиченко Лідія Андріївна, Дорошенко Сергій Іванович, Попова Людмила Данилівна, Солошенко Іван Ілліч, Боданський Фелікс Григорович, Шестопалов Віктор Петрович, Кім Єнгван Інсугович та інші, всіх не перелічиш.

Кор.: Чи дарував Іван Олександрович подарунки? Який подарунок для Вас найдорожчий?

Л.І.: Найкращим подарунком був він сам.

Кор.: Яке свято найбільше любляв? З ким відзначав свята?

Л.І.: На всі свята ми обов'язково відвідували батьків. Найулюбленішим святом, звичайно ж, був День Перемоги – 9 травня.

Кор.: Скільки років Ви прожили разом?

Л.І.: Ми прожили разом 34 чудові роки. За весь час нашого подружнього життя ми жодного разу не посварилися. Жили, як кажуть, душа в душу.

Кор.: Коли Ви згадуєте Івана Олександровича, які перші асоціації виникають? Що згадуєте в першу чергу?

Л.І.: Студентські роки. Коли ми одружились, я була студенткою філологічного факультету, а він був деканом фізико-математичного факультету.

Кор.: Чи був Іван Олександрович набожною людиною?

Л.І.: Він не був набожним, і не був забобонним. Але жив так, що здавалося – він керується заповідями Божими.

Кор.: Чи любляв Іван Олександрович домашню роботу?

Л.І.: Так! Він завжди заправляв постіль, із задоволенням прибирав квартиру.

Кор.: Чи мав Іван Олександрович яке-небудь хобі?

Л.І.: Головним хобі мого чоловіка була рибалка. Він був пристрасним рибалкою. Коли була можливість, багато мандрував.

Кор.: Чи захоплювався він спортом? Якщо так, то яким видом спорту?

Л.І.: Так, захоплювався лижним спортом. Досить часто у неділю ми виїжджали за місто.

Кор.: У вас були які-небудь сімейні традиції?

Л.І.: Як я вже казала, ми на всі свята обов'язково відвідували батьків. Це найважливіша наша сімейна традиція.

Кор.: Розкажіть децю про звички Івана Олександровича.

Л.І.: Він був закоханий у книги, був надзвичайно акуратним, організованим, любив в усьому порядок і, звичайно ж, був пристрасним рибалкою.

Кор.: Розкажіть, будь ласка, про своїх дітей, онуків.

Л.І.: У нас з Іваном Олександровичем двоє дітей – Марина та Сашко. Марина народилася 1.01.1958. Закінчила механіко-математичний факультет ХДУ. Працювала в науково-дослідному інституті, зараз працює бухгалтером. Саша народився 3.06.1963. Із золотою медаллю закінчив школу, з відзнакою – механіко-математичний факультет ХДУ. Як здібний студент ще на 4 курсі був відібраний для навчання у Москві в військово-повітряній академії імені М.Є. Жуковського. Після проходження прискореного дворічного курсу був залишений на роботу в академії, згодом переведений на викладацьку роботу. Захистив кандидатську дисертацію. Зараз працює над докторською дисертацією. Має і військове звання полковника.

У мене четверо онуків: діти Марини - Женя і Альона та діти Олександра - Маша і Ваня. Таким чином, в нашій родині підростає ще один Наумов Іван Олександрович.

ДІТИ ПРО БАТЬКА

Іван Олександрович мріяв, щоб його діти отримали вищу освіту на механіко-математичному факультеті Харківського університету. Ця його мрія збулась. Більше того, його син Олександр проявив блискучі здібності до

математики і ще студентом університету був запрошений для подальшого навчання, а потім і роботи до Москви.

З виступу Марини Іванівни на конференції

Я дуже вдячна всім, хто сьогодні зібрався в цій залі і каже теплі слова про мого батька. Мені дуже приємно, що і справа Івана Олександровича, і він сам не забуті не тільки його родиною, але й усіма вами. Це дуже зворушливо і наша глибока вдячність вам за це.

Тато був напрочуд світлою, доброю, турботливою людиною, і нам усім його дуже не вистачає. Він був дуже уважливим до своїх дітей і онуків, до їх проблем. До нього завжди можна були прийти і поділитися своїми печалями і радостями. Він завжди розумів наші проблеми, в усякому разі намагався зрозуміти. Умів підтримати нас і спрямувати на правильний шлях.

Ми, наші діти і, сподіваюсь, наші онуки ніколи не забудемо цю світлу людину.

Олександр Іванович додав

Від імені всієї родини Івана Олександровича ще раз хочу висловити щирю вдячність за проведення цієї конференції, сказані про нього слова і можливість перегорнути найкращі сторінки свого життя – життя з ним. І всі ми завдячуємо Івану Олександровичу за його тепло і чуйність, доброзичливість і привітність, розум і силу, доступність і життєву мудрість. А ще – за те, що виховав нас такими, прищепив любов до математики.

Я військовий математик. І, звертаючись до нинішнього покоління студентів, хочу сказати коротко. Любіть математику, як любив її Іван Олександрович. Вчіть математику, і це допоможе вам у житті. Нехай вам щастить!

ТВІР ОНУКИ

Дочка Олександра Івановича Марія народилася через рік після того, як не стало Івана Олександровича. У віці 11 років вона написала такий твір про дідуся.

9 мая в нашей стране все празднуют День Победы. И те, кто воевал – это ветераны, и кто о войне знает только по рассказам, книжкам и кинофильмам. В нашей семье тоже отмечают этот праздник.

Я хочу рассказать о своём дедушке Ване. В 1941 году дедушке было семнадцать лет, он закончил школу и хотел стать учителем. 21 июня был его последний школьный праздник. Но на следующий день началась война, и дедушка ушел в армию. Он сразу не попал на фронт, а учился в Сибири на офицера-сапёра. На фронте он был командиром сапёрного отряда, который состоял из 30 человек. Многие в отряде были гораздо старше дедушки.

Весной 1942 года Красная Армия начала наступать на фашистов возле города Харькова. Пошёл в наступление и дедушка. Но немцы оказались тогда сильнее. Они окружили наших солдат. Многие тогда погибли. Дедушка был среди тех, кто смог выйти из окружения. До самой осени дедушке пришлось с солдатами отступать к реке Дон, недалеко от города Сталинграда. После этих боёв в живых осталось очень мало людей. Их послали на отдых в тыл. Зимой 1943 года дедушка принимал участие в прорыве блокады города Ленинграда. Немцы поставили очень много мин, и дедушка с сапёрами ночью перед наступлением разминировали проходы для наших солдат. Во время одного из таких заданий ночью немцы обнаружили наших бойцов и начали стрелять. Одна мина взорвалась прямо возле дедушки – его ранило. Утром наши войска пошли в атаку, а санитары нашли дедушку и направили его в госпиталь. Дедушка был ранен и пролежал в госпитале полгода. Он стал инвалидом и больше не был на фронте. За тот ночной бой его наградили орденом.

А учителем дедушка Ваня всё-таки стал. И даже не просто учителем, а профессором математики, проректором педагогического института. Он так же хорошо работал, как и воевал.

МОМЕНТИ ЖИТТЯ І.О.НАУМОВА У ФОТОЗНІМКАХ